

Jacek Krochmal

<https://orcid.org/0000-0002-9048-1498>

Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa

PRAWOSŁAWNY BISKUP PRZEMYSKI ARSENIUSZ BRYLIŃSKI (1586–1590)

Stan badań

Życiorys władcy przemyskiego Arseniusza Brylińskiego jest jednym z wielu przykładów zaniedbań w historiografii, w której nadal istnieją luki w biografistyce osób pełniących ważne funkcje, w tym przypadku w strukturach Kościoła prawosławnego w Rzeczypospolitej. Bryliński nie ma swego hasła nie tylko w *Polskim słowniku biograficznym*, ale nawet w encyklopediach, w tym kościelnych (*Encyklopedii kościelnej* Michała Nowodworskiego¹, *Podręcznej encyklopedii kościelnej*, *Encyklopedii powszechnej* Samuela Orgelbranda, *Encyklopedii katolickiej* Towarzystwa Naukowego KUL). Pojedyncze wzmianki dotyczące tej postaci zamieszczono w herbarzach Kaspra Niesieckiego² i Adama Bonieckiego³, *Chronologii* Ignacego Stebelskiego⁴, dziejach Ukrainy-Rusi Mychajła Hruszewskiego⁵

¹ W encyklopedii tej brakuje hasła Bryliński, ale został on wspomniany w obszernym artykule Tadeusza Gromnickiego poświęconym dziejom eparchii przemyskiej. T. Gromnicki, *Przemyskie biskupstwo obrządku wschodniego* [w:] *Encyklopedia kościelna podług teologicznej encyklopedji Wetzer'a i Weltego z licznymi jej dopełnieniami*, wyd. M. Nowodworski, t. 22, Warszawa 1898, s. 154.

² K. Niesiecki, *Korona polska przy złotej wolności starożytnymi wszystkimi katedr, prowincji y rycerstwa kleynotami [...] ozdobiona, potomnym zaś wiekom na zaszczyt y nieśmiertelną sławę pamiętnych w tej ojczyźnie synów podana*, t. 1, Lwów 1728, s. 93, 203; tenże, *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. 1, Lipsk 1839–1846, s. 105; t. 2, Lipsk 1839, s. 323.

³ A. Boniecki, *Herbarz polski*, cz. 1: *Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*, t. 2, Warszawa 1900, s. 161.

⁴ I. Stebelski, *Przydatek do Chronologii, to jest rzeczy te, które w poprzedzających dwóch tomach częstokroć się namieniały a przez obszerność swoją umieścić się wygodnie tamże nie mogły*, t. 3, wyd. II, Lwów 1867, s. 165; *Ostatnie Stebelskiego prace*, wyd. W. Sereżyński [w:] *Archiwum Komisji Historycznej*, t. 1, Kraków 1878, s. 320.

⁵ М. Грушевський, *Історія України-Руси*, т. 5, Львів 1905, с. 502–503; т. 6, Київ-Львів 1907, с. 264.

oraz w syntezach historii Cerkwi pióra metropolity Makarego Bułhakowa⁶, Juliana Pełesza⁷, Ludomira Bieńkowskiego⁸, w zestawieniach biskupów prawosławnych autorstwa Dmitra Błażejowskiego⁹ i Antoniego Mironowicza¹⁰. Co zrozumiałe, wzmianki o biskupie odnajdujemy w schematyzmach greckokatolickiej diecezji przemyskiej¹¹, niewielkie biogramy ma Arseniusz Bryliński w publikacjach poświęconych władcykom przemyskim autorstwa Antoniego Dobriańskiego¹² i Leonida Sonewyckiego¹³, ale już w syntezie dziejów prawosławnej diecezji przemyskiej jest zaledwie wzmiankowany¹⁴. Ostatnio interesujący przyczynek do kwestii pochodzenia rodziny Brylińskich w aspekcie ustalenia szlachectwa władcy Arseniusza przedstawił Ihor Smutok¹⁵.

Wymienione publikacje powtarzają wiele informacji, mniej lub bardziej ścisłych, dotyczących kilku epizodów z życia Stećka (Стецька, Steczka, Stefana) Brylińskiego, który jako władcyka używał imienia Arseniusz (Арсеній, Arsenij, Arsenius). Pisano więc, że Bryliński był szlachcicem herbu Sas, pochodzącym

⁶ Макарий [Михаил Петрович Булгаков], *История Русской Церкви*, Москва 1996, ч. 4: *Период разделения Русской Церкви на две митрополии. История западнорусской, или Литовской, митрополии (1458–1596)*, отдел 5, глава 3: *Борьба православия с протестантством и иезуитами и новые усиленные попытки к унии (1555–1589)*; https://azbyka.ru/otechnik/Makarij_Bulgakov/istorija-russkoj-tserkvi/4_4 [dostęp: 2021-06-13].

⁷ J. Pelesz, *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*, Bd. 2, Wien 1881, S. 115.

⁸ L. Bieńkowski, *Organizacja Kościoła Wschodniego w Polsce* [w:] *Kościół w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. 2: *Wiekі XVI–XVIII*, Kraków 1969, s. 799.

⁹ Д. Блажейовський, *Ієрархія Київської Церкви (861–1996)*, Львів 1996, с. 198.

¹⁰ A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w dziejach dawnej Rzeczypospolitej*, Białystok 2001, s. 323.

¹¹ *Схиматізмъ всего клира руского-католического Богом спасемои Епархіи Перемышльської на годъ отъ рожд. Хр. 1879*, Перемышль 1879, с. 12; *Шематизм гр. кат. духовенства злучених епархій Перемиської, Самбірської і Сяницької на рік Божий 1930*, Перемышль 1930, с. X.

¹² A. Добрянській, *Історія єпископовъ трехъ соединенныхъ епархій, перемышльської, самборської и саноцької, отъ найдавнішихъ временъ до 1794 г.*, ч. 1, Львів 1893, с. 60–63. W publikacji tej jest też informacja o portrecie władcyki wraz z przytoczeniem znajdującego się tam motta ogólnie charakteryzującego tę postać („A nasz Stefan jak wiele zasłużył, w niebie sam Bóg o tym wie”; tamże, s. 63). Kolekcja portretów władcyków przemyskich (część z nich wykonana schematycznie) była przechowywana w pałacu biskupów greckokatolickich w Przemyślu.

¹³ Л. Соневицький, *Український Єпископат Перемиської і Холмської Єпархій в XV–XVI ст. Episcopatus ukrainus eparchiae peremysliensis et cholmensis saec. XV–XVI, Romae 1955*, с. 24–25, 32, 38, 48, 61–64, 67, 97–98.

¹⁴ M. Bendza, *Zarys dziejów prawosławnej diecezji przemyskiej do unii brzeskiej*, „Rocznik Teologiczny [ChAT]”, t. 22, 1980, z. 2, s. 94; tenże, *Prawosławna diecezja przemyska w latach 1596–1681. Studium historyczno-kanoniczne*, Warszawa 1982, s. 69, 108.

¹⁵ I. Smutok, *Походження Брилинських (у справі шляхетства Арсенія Брилинського, перемышльського владки, 1586–1591 рр.)*, „Генеалогічні записки”, [Львів] 2012, вип. 10 (нової серії 4), с. 1–4. Wzmianki o biskupie Brylińskim i jego rodzinie autor ten zawarł też przy okazji szerokiej analizy prozopograficznej drobnej szlachty ruskiej z ziemi przemyskiej, zob. I. Smutok, *Руська шляхта Перемисьльської землі (XIV–XVIII ст.). Історико-генеалогічне дослідження*, Київ 2017, с. 168, 170; I. Smutok, *Руська шляхта Перемисьльської землі (XIV–XVIII ст.). Історико-генеалогічне дослідження. Дисертація*, Київ 2018, с. 108–109, 140, 197, 199; I. Smutok, *Руська шляхта Перемисьльської землі (XIV–XVIII ст.). Родоводи*, т. 1, Львів 2019, с. 626–630.

ze wsi Brylińce w ziemi przemyskiej i współdziedzicem wsi Witoszyńce¹⁶, który w 1581 r. został prawosławnym biskupem przemyskim i samborskim (Niesiecki, Boniecki). Z reguły zaznaczano, że w życiu świeckim Bryliński nosił imię chrzestne Steczko, a po nominacji biskupiej przyjął imię duchowne Arsenij, jednak z notki zamieszczonej w herbarzu Bonieckiego można wnosić, że jej autor mógł uważać Steczka Brylińskiego i Arsenija Brylińskiego za dwie osoby¹⁷. Inni autorzy zauważają zmianę imienia biskupa Brylińskiego (Dobriański, Gromnicki, Pelesz, Sonewycki), jednak często podają niewłaściwą datę objęcia przez niego rządów, pisząc że nastąpiło to już w 1581 r. (Niesiecki, Boniecki, Stebelski, schematyzm z 1879 r., Pelesz, Dobriański, Sonewycki, Bendza, Mironowicz). Błędne daty sprawowania rządów przez tego biskupa spotykane są częściej. Na przykład w wykazie biskupów przemyskich zamieszczonym w schematyzmie greckokatolickiej diecezji przemyskiej z 1930 r. wzmianka o Brylińskim mówi, że samodzielnie rządy odjął dopiero w 1587 r.¹⁸ W tym kontekście warto dodać, że również funkcjonująca w literaturze data śmierci Brylińskiego, określana na rok 1591¹⁹, jest nieścisła, została bowiem ustalona na podstawie źródeł pośrednich, w tym daty nominacji biskupiej wydanej dla jego następcy. Rok 1591 jako datę śmierci Brylińskiego podał również Antoni Dobriański, choć jednocześnie wyraził zdziwienie, że biskup ten nie wziął udziału w synodzie w Brześciu w 1590 r. Próbując znaleźć wytłumaczenie dla tej absencji, Dobriański przypuszczał, że być może powodem nieobecności była „głęboka starość” władzy²⁰.

Najwięcej wątków w historiografii dotyczących Brylińskiego koncentruje się na sprawach jego pochodzenia etnicznego i społecznego (Dobriański, metropolita Makary, Hruszewski, Sonewycki, Bieńkowski). Na podstawie przynależności do herbu Sas oraz zamieszkiwania w osadzonej na prawie wołoskim wsi Brylińce domyślano się, że Brylińscy byli potomkami prawosławnych kolonistów wołoskich osiedlonych w ziemi przemyskiej. Zwracano też uwagę na wątpliwości związane ze szlachectwem Brylińskich, których uważano za „krajników brylińskich”, a Stečka za tywuna podległego władzy starosty przemyskiego. Dopiero ostatnio kwestie te w nowym świetle przedstawił Ihor Smutok. Jego ustalenia są tym bardziej istotne, że sprawa statusu społecznego i wątpliwości związane z przynależnością do stanu szlacheckiego były przedmiotem głośniego listu do metropolity kijowskiego z 1585 r. wyrażającego sprzeciw szlachty czerwonoruskiej wobec kandydatury Stečka Brylińskiego na prawosławnego biskupa przemyskiego²¹. Przy tej okazji trzeba zwrócić uwagę, że liczni autorzy omawiający

¹⁶ To jest błąd; dworzyska w Witoszyńcach (czyli tylko część tej wsi) należały do uposażenia władcy przemyskiego już w średniowieczu, nie były więc osobistą własnością biskupa Brylińskiego.

¹⁷ „Arseni, współdziedzic Witoszyniec 1589 r. [...] Steczko został władcy przemyskim i samborskim 1581 roku”. A. Boniecki, *Herbarz*, cz. 1, t. 2, s. 161.

¹⁸ *Шематизм, Перемишль* 1930, с. X.

¹⁹ Oprócz cytowanych wyżej autorów, jest ona podawana także w nowszych publikacjach, zob. М. Димид, *Єпископ Київської Церкви (1589–1891)*, Львів 2000, с. 65; І. Смуток, *Руська шляхта [...] Дисертація*, с. 199.

²⁰ А. Добрянській, *Исторія*, ч. 1, с. 60.

²¹ *Акты, относящиеся къ исторіи Западной Россіи, собранные и изданные Археологическою комиссією* (dalej: АЗР), т. 3, Санктпетербургъ 1848, № 146, с. 290;

ten list i okoliczności jego powstania nie zauważyli niezgodności zachodzącej między podawaną przez siebie datą objęcia przez Brylińskiego władzy w diecezji przemyskiej już w 1581 r. a protestami wobec jego kandydatury wysuniętymi dopiero w 1585 r., czyli cztery lata później.

Dodajmy jeszcze jedną nieścisłość związaną z Brylińskim, która funkcjonuje w literaturze przedmiotu (Dobriański, Sonewycki). Jest tu mowa o pomyleniu dwóch biskupów o tym samym imieniu Arseniusz i przypisaniu Brylińskiemu jednego z wielu dokonań jego poprzednika, władcy Laurentego Terleckiego (1532–1549), używającego też drugiego imienia, którym było właśnie Arsenij (Arseniusz)²². Przypisywaną w historiografii zasługą Brylińskiego było zlecenie i sfinansowanie ozdobienia malowidłami sakralnymi cerkwi w monasterze Św. Spasa pod Starym Samborem, co w rzeczywistości wykonano jeszcze za czasów władcy Terleckiego.

Pomijając tę — jak się okazuje — rzekomą zasługę, ogólna ocena rządów Brylińskiego jest w historiografii neutralna (Dobriański), a częściej negatywna (metropolita Makary, Hruszewski, Sonewycki). Biskup ten jest obarczany odpowiedzialnością za upadek eparchii przemyskiej przejawiający się fatalnym stanem moralnym duchowieństwa oraz utratą dóbr należących do władcy przemyskiego. Prawdopodobnie więc jego działalność przyczyniła się do powstania już u schyłku XVI stulecia opinii o upadku Cerkwi, na co wpływ miał niewłaściwy dobór kandydatów na biskupów. Opinię taką podzielali sami hierarchowie prawosławni zgromadzeni 11 (1) VI 1595 r. na synodzie w Brześciu, którzy opisując problemy trapiące Cerkiew prosili króla Zygmunta III, aby na władcyków nominował kandydatów godnych i uczonych, „bo pierwej bywali tacy nieukowie, że [co] drugi ledwie czytać umiał”²³.

Mimo kilku publikacji pobieżnie omawiających działalność biskupa Brylińskiego wciąż brakuje szerszego ujęcia opisującego życiorys tego władcy, w tym podającego potwierdzone źródłowo informacje o dacie jego urodzenia, odbytej edukacji, działalności w życiu świeckim oraz w okresie posługi kapłańskiej i biskupiej, a nawet o dacie śmierci. Brak szczegółowych badań dotyczących

Monumenta Confraternitatis Stauropigianae Leopoliensis (dalej: MCSL), ed. W. Milkowicz, t. 1, Leopoli 1895, nr 75, p. 106; А. Добрянскій, *Исторія*, ч. 1, с. 62; М. Грушевський, *Исторія*, т. 5, с. 502; А. Соневицький, *Український*, с. 25.

²² „venerabilis Laurentius alias Arseni episcopus rithus Ruthenici alias wladica” (1548 r.), „post mortem et decessum reverendi olim Arsenii episcopi” (1549 r.), „olim venerabilem Laurentium alias Arsenium episcopum seu vladicam rithus Ruthenici” (1554 r.). Archiwum Państwowe w Przemyślu (dalej: APP), Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego w Przemyślu (dalej: ABGK), Supplement, sygn. 46, s. 70, 90, 96; Центральний державний історичний архів України м. Львів (dalej: ЦДАІЛ), ф. 13, оп. 1, спр. 316, с. 828; АЗР, т. 2, Санктпетербургъ 1848, № 201, с. 365; А. Соневицький, *Український*, с. 97. Zob. М. Негасiewicz, *Annales Ecclesiae Ruthenae gratiam et communionem cum s. Sede Romana habentis, ritumque Graeco-Slavicum observantis, cum singulari respectu ad dioeceses ruthenas Leopoliensem, Premisliensem et Chelmensensem, Leopoli 1862*, p. 105; А. Добрянскій, *Исторія*, ч. 1, с. 43–45; *Собори Львівської епархії XVI–XVIII століть*, упорядкування та історичний нарис І. Скочиляса, Львів 2006, с. 67–68; І. Смуток, *Руська шляхта* [...]. *Дисертація*, с. 131, 572.

²³ *Documenta unionis Berestensis eiusque auctorum (1590–1600)*, ed. A.G. Welykyj, Romae 1970, p. 62; В.А. Gudziak, *Kryzys i reforma. Metropolia kijowska, patriarchat Konstantynopola i geneza unii brzeskiej*, tłum. H. Leskiw, A. Chrin, Lublin 2008, s. 361.

Brylińskiego sprawił, że z jednej strony w literaturze przedmiotu narosło wokół niego wiele błędów i nieścisłości, z drugiej zaś nieznanne są istotne fakty z jego życia. Jako przykład można podać, że przed nominacją na koadiutora Bryliński nie był osobą świecką, ale popem. Fakt ten jest nieznanym w literaturze przedmiotu, co powoduje, że funkcjonuje w niej wiele tez i uogólnień postawionych na wyrost, bez gruntownych badań²⁴. Wiele z tych twierdzeń wymaga więc weryfikacji. Poniżej przedstawiona zostanie próba ukazania — wciąż niepełnego — biogramu Arseniusza (Stećka) Brylińskiego, ze szczególnym naciskiem na końcowy okres jego życia, w którym pełnił funkcje najpierw koadiutora i administratora eparchii, a następnie prawosławnego biskupa przemyskiego.

Arseniusz (Stećko) Bryliński — próba biogramu

Przodkowie rodziny Brylińskich przybyli na teren eparchii przemyskiej wraz z innymi osadnikami wołoskimi i w XV stuleciu osiedlili się w ziemi sanockiej. Na ich wołoskie pochodzenie może wskazywać używany przez władkę Brylińskiego herb Sas²⁵, którym pieczętowało się wiele rodów pochodzenia rusko-wołoskiego należących do drobnej przemyskiej szlachty zagrodowej. Protoplastą rodu był Konrad z Dobrej²⁶, który w 1467 r. przeniósł się ze wsi Dobra w ziemi sanockiej do osadzonej na prawie wołoskim królewskiej wsi Brylińce pod Krasiczynem, należącej do starostwa przemyskiego. Co najmniej przez 30 lat (1467–1497) Konrad był kniazem²⁷

²⁴ Zaliczyć do nich można stwierdzenie Leonida Sonewyckiego, iż w XVI w. władkami przemyskimi i chełmskimi zostawali ludzie świeccy, obarczeni rodzinami, którzy przyjmowali święcenia dopiero po uzyskaniu nominacji biskupiej. Według tego autora do największych bolączek ówczesnej Cerkwi należało to, że żaden z nominatów nawet formalnie nie był wyświęcony na kapłana, a niektórzy jeszcze po święceniach biskupich utrzymywali kontakty małżeńskie. А. Соневицький, *Український*, s. 39.

²⁵ K. Niesiecki, *Herbarz polski*, cz. 1: *Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*, t. 2, Warszawa 1900, s. 161.

²⁶ І. Смуток, *Походження Брилинських*, s. 1.

²⁷ Książ, czyli naczelnik wsi osadzonej na prawie wołoskim, był odpowiednikiem sołtysa ze wsi prawa niemieckiego, ale zakres ich kompetencji był nieco odmienny. Kniaziowie często byli następcami zasadźców wsi. Podobieństwo funkcji powodowało, że w źródłach terminy książ i sołtys niekiedy były używane zamiennie (a dodatkowo książ był nieprecyzyjnie określanym mianem wójta — *advocatus*). Oboczność nazewniczą tych funkcji ukazuje dokument Zygmunta Augusta nadający w 1564 r. Michałowi Brylińskiemu „advocatae sive scultetiae alias kniastwo” we wsi Brylińce. Status obdarzonego przywilejami kniazia był wyższy niż chłopca, co powodowało dążenie tej grupy do zdobycia „etnicznego” klejnotu herbowego Sas, wspólnego dla szlachty pochodzenia wołosko-ruskiego. Z czasem prestiż kniaziów wzrósł i o funkcje te zaczęli starać się przedstawiciele drobnej szlachty ruskiej. Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), Metryka Koronna (dalej: MK), sygn. 99, k. 130v; *Matricularum Regni Poloniae summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur* (dalej: MRPS), ed. T. Wierzbowski, pars 5: *Sigismundi Augusti regis tempora complectens (1548–1572)*, vol. 1: *Acta cancellariorum (1548–1572)*, Varsoviae 1919, p. 130v, nr 3057; A. Stadnicki, *O wsiach tak zwanych wołoskich na północnym stoku Karpat*, Lwów 1848, s. 27, 33–34, 43–45, 60, 62–63, 83, 91; tenże, *O kniaztwach we wsiach wołoskich z poglądem na wójtostwa we wsiach na magdeburjskim prawie osadzonych*, Lwów 1853, s. 5–18, 21; М. Грушевський, *Історія*, т. 6, с. 264; L. Wyrostek, *Ród Dragów-Sasów na Węgrzech i Rusi Halickiej*, Kraków 1932 [nadbitka z „Rocznika Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, t. 11, 1931/2], s. 145; A. Fastnacht, *Osadnictwo ziemi sanockiej w latach*

w Brylińcach²⁸ a dodatkowo, w latach 1484–1486, był jeszcze wzmiankowany jako krajnik²⁹, czyli przełożony wsi wołoskich w krainie strwiążskiej starostwa przemyskiego³⁰. O wzroście jego pozycji osobistej świadczy wpis do akt grodzkich przemyskich wniesiony w 1497 r., w którym Konrad został nazwany „szlachetnym” (*nobilis*)³¹, a nie — jak w latach wcześniejszych — zaledwie „opatrzny” (*providus*). Później kniaziostwo w Brylińcach zostało podzielone i w 1508 r. było w rękach synów Konrada z Dobrej — Hawryły i Iwaszka³². Synem Iwaszka był Steczko (Stečko) Bryliński (ojciec władyki)³³, który przybrał nazwisko od nazwy wsi zamieszkiwanej przez jego rodzinę już od trzech pokoleń. W 1520 r. posiadał połowę kniaziostwa w Brylińcach odziedziczoną po ojcu. Cztery lata później odkupił drugą połowę kniaziostwa od swego bratanka Iwana, syna Staszka Brylińskiego, stając się od 1524 r. samodzielnym kniazem w Brylińcach³⁴. Braćmi Stečka Brylińskiego (ojca) byli: Miško i Piotr. Podobnie jak jego dziadek Konrad z Dobrej, również Stečko

1340–1650, Sanok 2007, s. 229; A. Janeczek, *Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo bełskie od schyłku XIV do początku XVII w.*, Wrocław 1991, s. 146; G. Jawor, *Osady prawa wołoskiego i ich mieszkańcy na Rusi Czerwonej w późnym średniowieczu*, Lublin 2004, s. 128–129, 184; Я. Лисейко, *Процес інтеграції князів із сіл на волюському праві у шляхетську верству Сяноцької землі в XVI–XVII ст.*, „Дрогобицький краєзнавчий збірник”, вип. 19–20, 2017, с. 198–209.

²⁸ „Cunrath scoltetus seu knyaz de Brilincze” (1467 r.). *Acta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie* (dalej: AGZ), t. 13, Lwów 1888, s. 544, nr 6598. Zwraca uwagę nietypowe dla osadników wołoskich (czy wołosko-ruskich) imię Konrada. Kwestia ta wydaje się zasługiwać na bliższą uwagę.

²⁹ „Craynik de Brilincze”. AGZ, t. 17, Lwów 1901, s. 209, nr 1912; s. 227, nr 2041; s. 228, nr 2045.

³⁰ Kraina strwiążska (inaczej krościeńska) była położona w górzyściej części starostwa przemyskiego rozciągającej się w dolinie rzeki Strwiąż (dopływ Dniestru). Znajdowało się tam 16 wsi królewskich lokowanych na prawie wołoskim: Bandrów, Berechy, Brylińce, Cholowice, Katyna, Krościenko (Korosno), Liskowate, Łodyna, Łopuszanka, Łopusznica, Nanowa (Prosiek), Rudawka (Smolnik), Smereczna, Smolnica, Starzawa, Wolica (Wola Korosteńska). Krainę strwiążską zamieszkiwały liczne rodziny drobnej szlachty prawosławnej, w tym Brylińscy. AGAD, MK, sygn. 145, k. 93v; sygn. 146, s. 270–273; *Źródła dziejowe*, t. 18, cz. 1, A. Jabłonowski, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Ziemie ruskie. Ruś Czerwona*, t. 7, cz. 1, Warszawa 1902, s. 2–3; *Lustracja województwa ruskiego 1661–1665*, cz. 1: *Ziemia przemyska i sanocka*, wyd. K. Arłamowski, W. Kaput, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 35–45; *Polska południowo-wschodnia w epoce nowożytnej. Źródła dziejowe*, t. 1, cz. 1: *Rejestr poborowy ziemi przemyskiej z 1628 roku*, wyd. Z. Budzyński, K. Przyboś, Przemysł–Rzeszów 1997, s. 1, 191–192.

³¹ AGZ, t. 17, s. 346, nr 2972.

³² AGAD, MK, sygn. 23, s. 265–266; MRPS, pars 4: *Sigismundi I regis tempora complectens (1507–1548)*, vol. 1: *Acta cancellariorum 1507–1548*, Varsoviae 1910, s. 19, nr 307.

³³ І. Смуток, *Походження Брилинських*, с. 3; І. Смуток, *Руська шляхта [...] Родоводи*, т. 1, с. 626.

³⁴ W latach 1524–1564 Brylińce były w posiadaniu Steczka Brylińskiego (ojca). W 1564 r. zostały podzielone między jego czterech synów, a później wieś ulegała dalszym działom między kolejnych spadkobierców. W 1600–1607 była podzielona na części należące do różnych gałęzi rodu Brylińskich, w tym do: Sieńka, Andreja i Iwanka, synów „olim” Andrzeja Brylińskiego, Michała, syna „olim” Jurka Brylińskiego, Iwanka i Kunasza, synów „olim” Miśka Brylińskiego oraz Sieńka, Iwanka, Andreja, synów „olim” Fedka (Fedyny) Brylińskiego. ЦДАА, ф. 13, оп. 1, спр. 316, с. 471–472, 1205–1206, 1248 (1600 r.); спр. 317, с. 638 (1601 r.); спр. 321, с. 511–512, 586–587 (1605 r.); спр. 323, с. 1506–1507 (1607 r.). Później nastąpił proces scalania wsi w rękach Jana Brylińskiego.

Bryliński został krajnikiem strwiążskim, pełniąc tę funkcję w latach 1529–1547³⁵. Przez długi czas w jego rękach pozostawały połączone kniaziostwo i popostwo w Brylińcach³⁶. Ojciec przyszłego władcy był więc nie tylko kniazem (sołtysem), ale również popem³⁷, a jego synowie popowiczami.

Jak wspomniano, Brylińce były wsią królewską osadzoną na prawie wołoskim. W 1515 r. wieś miała 8 łanów pól uprawnych, młyn, karczmę i popostwo³⁸. Drewniana cerkiew spaliła się przed 22 IV 1540 r., o czym dowiadujemy się z przywileju królewskiego wydanego w tym dniu w Krakowie na prośbę osobiście wniesioną przez Steczka Brylińskiego³⁹, popartą przez starostę przemyskiego Piotra Kmitę⁴⁰. Cerkiew (*ecclesia Ruthenica*) w Brylińcach szybko została odbudowana, wymienia ją bowiem inwentarz starostwa przemyskiego z 1542 r. Popostwo było wówczas uposażone zaledwie połową łu, z którego pop nie świadczył powinności dla zamku przemyskiego, za wyjątkiem opłacania podatku królewskiego i 4 gr rocznie z przeznaczeniem na pocztę. Ponadto świąszczennik był zobowiązany do składania danin w naturze, to jest koziołka (*caprellum*) na Wielkanoc, natomiast na Boże Narodzenie miał dostarczać zająca lub dwa koguty⁴¹.

W ciągu XVI w. Brylińscy przeniknęli do stanu szlacheckiego, ale w oczach szlacheckiej braci — jako nieposesjonaci — wciąż byli uważani za gorszą jej część⁴². Wprawdzie mogli koligacić się ze szlachtą żeniąc się z „urodzone-

³⁵ ЦДИАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 289, с. 480; I. Смуток, *Походження Брилинських*, с. 1–2; I. Смуток, *Руська шляхта [...] Дисертація*, с. 140.

³⁶ Jedną z kompetencji kniazia była obsada popostwa. G. Jawor, *Osady*, Lublin 2004, s. 147. Od 1529 r. popem w Brylińcach był brat Steczka — Piotr Bryliński, który za popostwo zapłacił 50 zł. I. Смуток, *Руська шляхта [...] Родоводи*, т. 1, Львів 2019, с. 626.

³⁷ W 1540 r. król Zygmunt I na prośbę Steczka Brylińskiego potwierdził, utracony podczas pożaru, przywilej na popostwo w Brylińcach nadany mu dożywotnio i dziedzicznie przez starostę przemyskiego Piotra Kmitę. AGAD, MK, sygn. 57, k. 263v–264; MRPS, pars 4, vol. 1, s. 396, nr 6842.

³⁸ *Źródła dziejowe*, t. 18, cz. 1, A. Jabłonowski, *Polska XVI wieku*, t. 7, cz. 1, s. 124. W 1508 r. Hawryło i Iwaszko w przywileju potwierdzającym ich prawa do kniaziostwa (*scultetiam alias knyastwo*) otrzymali w użytkowanie dwie wsie — Brylińce i Cisowa, a w nich cztery łąny pól, dwie karczmy i dwa młyny. AGAD, MK, sygn. 23, s. 265–266; MRPS, pars 4, vol. 1, s. 19, nr 307. Później Iwaszko pozostał w Brylińcach, a Hawryło osiadł w Cisowej i dał początek bocznej gałęzi Brylińskich, która przybrała nazwisko Tysowskich (Cisowskich). I. Смуток, *Руська шляхта [...] Родоводи*, т. 1, с. 626.

³⁹ „providus Steczko Craynik advocatus de bonis nostris Brilincze coram nobis constitutus expossuisset literas seu privilegium, quas super sacerdotium ritus Ruthenici, quod vulgo poponatum vocant, sinagogae praedictae villae Brylincze habebat per ignis voraginem absumptas et conflagratas esse”. AGAD, MK, sygn. 57, k. 263v; MRPS, pars 4, vol. 1, s. 396, nr 6842.

⁴⁰ Piotr Kmita (1477–1553), marszałek wielki koronny, starosta i wojewoda krakowski, od 1511 r. starosta przemyski. H. Kowalska, *Kmita (Sobieński, Sobiński) Piotr z Wiśnicza* [w:] *Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB), t. 13, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967–1968, s. 97–100; *Urzednicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka)*. Spisy, oprac. K. Przyboś, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987, s. 237–238, 348.

⁴¹ APP, Akta miasta Przemyśla (dalej: AmP), sygn. 507, s. 68.

⁴² I. Смуток, *Походження Брилинських*, с. 2. O kategoriach szlachty niepełnoprawnej, zob. M. Грушевський, *Історія*, т. 5, с. 91–96.

mi” pannami z sąsiedztwa⁴³, jednak w okolicy pamiętano o ich niższej kategorii wynikającej z braku własnego majątku ziemskiego⁴⁴. Wymownym tego odzwierciedleniem była tytułatura jaką obdarzano Brylińskich. Jeszcze w 1540 r. Steczko Bryliński (ojciec) w dokumencie królewskim został określony mianem „providus” (opatrny)⁴⁵. Podobnie było we wpisie wniesionym w 1548 r. do ksiąg grodzkich przemyskich przy okazji darowizny wsi Zabłocie na rzecz władcy Laurentego Terleckiego, jego koadiutora Jacka Radyłowskiego oraz kryłozan katedry przemyskiej. Właścicielem wsi był Marzec (Marcin) Zabłocki⁴⁶ (dziadek Arseniusza-Stećka Brylińskiego), po którego śmierci odziedziczyła ją jego córki, „szlachetne” Anna, żona „szlachetnego” Stećka Horodyskiego i jej siostra Marusia, której mężem był — zaledwie — „opatrny” (providus) Steczko Bryliński, ojciec późniejszego władcy⁴⁷. Zmianę w tej nomenklaturze źródła odnotowały w 1564 r., gdy Steczko Bryliński (ojciec) występuje w źródłach z przynależnym stanowisku szlacheckiemu określeniem „nobilis”⁴⁸, którego używali już wtedy również jego synowie⁴⁹.

Miejsce i data urodzin biskupa Brylińskiego nie są znane. Można się domyślać, że przyszedł na świat w Brylińcach, w których jego ojciec był kniazem. Natomiast datę urodzin Stećka (Arseniusza) można określić jedynie w dużym przybliżeniu na podstawie ważniejszych wydarzeń z życia obu Brylińskich, ojca i syna. Ojciec władcy był pełnoletni już w roku 1520 (objął wówczas kniazostwo w Brylińcach), z 1548 r. pochodzi informacja o jego żonie Marusi Zabłockiej, w 1564 r. dokonał podziału majątku pomiędzy swych czterech synów⁵⁰, a zmarł przed 2 V 1569 r.⁵¹ Przy podziale ojcowizny (w 1564 r.) nie został wymieniony piąty syn Stećka — pop Iwan Bryliński⁵², co było spowodowane jego przedwczesną śmiercią⁵³, dlatego przypadającą mu część kniazostwa w Bry-

⁴³ Na temat koligacji drobnej szlachty ruskiej ziemi przemyskiej, zob. I. Смуток, *Руська шляхта* [...], Київ 2017, s. 181–187.

⁴⁴ Brylińce były wsią królewską, w której Brylińscy byli jedynie kniaziami (sołtysami).

⁴⁵ „providus Steczko craynik advocatus”. AGAD, MK, sygn. 57, k. 263v; MRPS, pars 4, vol. 1, s. 396, nr 6842.

⁴⁶ Zabłoccy byli boczną gałęzią rodu Kopysteńskich, zob. I. Смуток, *Копистинські у Перемишльській землі в XVI-XVIII ст. Генеалогічне дослідження*, „Генеалогічні записки”, [Львів] 2011, вип. 9 (нової серії 3), s. 55, 60–61; I. Смуток, *Руська шляхта* [...]. *Дисертація*, s. 529, 535.

⁴⁷ APP, АВГК, Supplement, sygn. 46, s. 91. Zob. I. Смуток, *Копистинські*, s. 52; I. Смуток, *Руська шляхта* [...], Київ 2017, s. 113.

⁴⁸ AGAD, MK, sygn. 99, k. 38; MRPS, pars 5, vol. 1, p. 171, nr 2944.

⁴⁹ AGAD, MK, sygn. 99, k. 130v; sygn. 107, k. 411; MRPS, pars 5, vol. 1, p. 232, nr 4097; ЦДІАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 283, с. 290.

⁵⁰ AGAD, MK, sygn. 99, k. 38–38v; MRPS, pars 5, vol. 1, p. 171, nr 2944.

⁵¹ W tym dniu, „post obitum olim nobilis Steczko Bryliński patris suis”, jego synowie: Steczko, Miško, Fedko i Waško, oraz ich bratanek, Waško, syn „olim” Iwana Brylińskiego, wpisali do akt grodzkich akt podziału kniazostwa („sculteti hereditarii”) w Brylińcach. Na pięć części podzielono dwór wójtowski, gumno, sady, sadzawki i zagrody, w tym tę, w której za życia ojca mieszkał Miško, „starszy z tych braciej”. Oblatowany dokument został napisany w języku polskim. ЦДІАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 283, с. 419–421.

⁵² Zob. I. Смуток, *Руська шляхта* [...]. *Дисертація*, s. 197.

⁵³ Pierwsza wzmianka o Iwanie Brylińskim, wówczas już nieżyjącym, pochodzi dopiero z 2 V 1569 r. ЦДІАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 283, с. 420.

lińcach odziedziczył jego syn Waśko⁵⁴. W jego posiadanie Waśko wszedł dopiero w 1569 r., po osiągnięciu wieku sprawnego (*aetas legitima*) uprawniającego do samodzielnego wykonywania czynności prawnych⁵⁵. Objął wówczas swą część kniazostwa, w zamian zaś oddał połowę popostwa, użytkową przez swego ojca Iwana Brylińskiego, przekazując ją jego imiennikowi Iwanowi, synowi Fedka Brylińskiego⁵⁶.

Dodatkową okolicznością pozwalającą w przybliżeniu określić wiek Stećka (Arseniusza) Brylińskiego jest data jego nominacji na koadiutora przemyskiego. Jak wiadomo, miało to miejsce 1 III 1581 r.⁵⁷ Wcześniejsze problemy związane z uzyskaniem koadiutorstwa przez jego poprzednika — Jana Radyłowskiego (†1580), który na nominację królewską musiał oczekiwać ponad 10 lat, aż do ukończenia 40. roku życia⁵⁸ — wskazują, że wiek ten stanowił wówczas cezurę umożliwiającą objęcie tej godności kościelnej. Biorąc pod uwagę powyższe ustalenia można stwierdzić, że Stećko (Arseniusz) Bryliński urodził się około 1541 r.

Rodzicami przyszłego władcy byli Steczko Bryliński i Marusia z domu Zablocka⁵⁹. Brylińscy doczekali się pięciu synów i dwóch córek. Najstarszym synem był zapewne przedwcześnie zmarły pop Iwan⁶⁰, a spośród pozostałych najstarszy (*natu maior*)⁶¹ był prawdopodobnie późniejszy władca Stećko (Steczko), który dla odróżnienia od swego ojca w źródłach był niekiedy nazywany oficjalnym

⁵⁴ „nobilem Waśko Bryliński filium olim Iwan poponis”. W dniu 28 IV 1570 r. Stećko, Waśko i Miśko Brylińscy skwitowali swego brata Fedka Brylińskiego z opieki nad ich bratankiem Waśkiem, synem zmarłego Iwana Brylińskiego odbierając powierzoną mu część spadku po Steczku Brylińskim, dziadku Waśka. Wzajemne rozliczenia między bratankiem a jego stryjami trwały do 1572 r. ЦДИАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 283, с. 462–463; ссп. 289, с. 647; ссп. 290, с. 221, 498.

⁵⁵ W prawie ziemskim Korony w XVI stuleciu wiek ten dla chłopca wynosił 15 lat. P. Dąbkowski, *Prawo prywatne polskie*, t. 1, Lwów 1910, s. 215–219; J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia państwa i prawa polskiego*, wyd. IV, Warszawa 1985, s. 228.

⁵⁶ Podczas podziału ojcowizny odziedziczonej po Steczku Brylińskim w 1569 r., wśród rzeczy ruchomych wymieniono 22 księgi. Przypadły one synowi i wnukowi Stećka, którzy otrzymali popostwo, czyli Stećkowi i Iwanowi Fedkowiczowi, z zastrzeżeniem, że gdyby nie chcieli się uczyć albo nie chcieli być popami, wówczas księgi te miały być przekazane „wiecznymi czasami” cerkwi w Brylińcach. ЦДИАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 283, с. 420.

⁵⁷ APP, ABGK, sygn. 58D.

⁵⁸ Jan (Joan, Joannes, Иван) Radyłowski był bratankiem władcy Antoniego Radyłowskiego. Biskup uzyskał od Zygmunta Augusta obietnicę przyznania koadiutorii dla bratanka, ale król obwarował ją zastrzeżeniem, że będzie się to mogło stać po osiągnięciu przez kandydata 30. roku życia. Później doradcy króla poprosili o przesunięcie tej granicy o kolejne 10 lat i nadanie koadiutorii Janowi Radyłowskiemu dopiero po ukończeniu przez niego 40 lat. Warunek ten został spełniony już za panowania Stefana Batorego, który 3 X 1578 r. nominował Jana Radyłowskiego na koadiutora przemyskiego. APP, ABGK, sygn. 55D.

⁵⁹ Jego żoną była w 1548 r. APP, ABGK, Suplement, sygn. 46, s. 91. Znana jest jeszcze inna żona Stećka Brylińskiego — Anastazja, córka Iwana żupnika starosolskiego. I. Смуток, *Руська шляхта* [...] *Родоводи*, т. 1, с. 628.

⁶⁰ Jego syn Waśko wiek sprawny (15 lat) osiągnął w 1569 r., urodził się więc w 1554 r. A zatem pop Iwan Bryliński mógł urodzić się około 1534 r., zmarł zaś przed 1564 r., nie został bowiem wymieniony przy podziale ojcowizny. ЦДИАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 283, с. 420; zob. I. Смуток, *Руська шляхта* [...], Київ 2017, с. 168; I. Смуток, *Руська шляхта* [...] *Дисертація*, с. 197; I. Смуток, *Руська шляхта* [...] *Родоводи*, т. 1, с. 629.

⁶¹ AGAD, MK, sygn. 107, s. 412. W akcie podziału ojcowizny z 1569 r. jako „starszy z tych braciej” został wprawdzie wymieniony Miśko Bryliński, ale podział ten dotyczył części świeckiej (kniaziostwa) majątku zmarłego Stećka Brylińskiego. ЦДИАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 283, с. 419.

(bez zdrobnień) imieniem Stefan (*Stephan*)⁶², zwłaszcza gdy występował w nich razem ze swym ojcem o tym samym imieniu. Pozostałymi braćmi Stećka (Arseniusza) byli: Fedyna (Fedko, Fejdko, Fiedko, Fiedor)⁶³, Waško (Bazyli)⁶⁴, Miško (Michał, Michael)⁶⁵, a siostrami Hasia i Anna, najpierw (1544 r.) żona Dmitra Paclawskiego, a potem (1570 r.) żona Iwana Kużmy, mieszczanina przemyskiego⁶⁶.

Z tego okresu znana jest jeszcze Anna z Brylińskich, żona Iwana Kopysteńskiego⁶⁷, jednak dokładnie nie wiadomo, jak bliskie było jej pokrewieństwo ze Stećkiem (Arseniuszem) Brylińskim. Dzięki jej małżeństwu doszło do powiązań rodzinnych między dwoma kolejnymi władzami przemyskimi, Arseniuszem Brylińskim i Michałem Kopysteńskim. Anna z Brylińskich Kopysteńska była stryjeczną babką⁶⁸ biskupa Michała Kopysteńskiego. Po jej śmierci miał miejsce wieloletni spór o podział należącej do niej części wsi Brylińce⁶⁹.

⁶² AGAD, MK, sygn. 99, k. 38; MRPS, pars 5, vol. 1, p. 171, nr 2944.

⁶³ Fedko Bryliński był pełnoletni w 1564 r. Ostatnia odnaleziona wzmianka o nim pochodzi z 11 VII 1591 r. Zmarł przed 18 XII 1594 r. Ożenił się z Nastazją Polańską (zm. przed 28 IX 1588 r.). Ich najstarszym synem był Jan (Iwan), a młodszymi: Sieńko, Andrzej i Jerzy Brylińscy. AGAD, MK, sygn. 99, k. 38; sygn. 136, k. 236–236v; sygn. 138, k. 459–459v; ЦДИАЛ, ф. 13, оп. 1, снр. 304, с. 1496; снр. 316, с. 1248; снр. 317, с. 638; MRPS, pars 5, vol. 1, p. 171, nr 2944; *Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa*, red. W. Krawczuk, t. 5: *Księga wpisów podkanclerzego Jana Tarnowskiego MK 136 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie 1591*, oprac. K. Chłapowski, Warszawa 2009, s. 133, nr 277.

⁶⁴ Był pełnoletni w 1564 r. AGAD, MK, sygn. 99, k. 38; MRPS, pars 5, vol. 1, p. 171, nr 2944. Waško Bryliński i jego żona Zofia (córka Macieja Topornickiego) są wzmiankowani w latach 1584–1591. ЦДИАЛ, ф. 13, оп. 1, снр. 300, с. 492; снр. 301, с. 695–696; снр. 303, с. 34; снр. 304, с. 22–23, 464, 1108–1109; снр. 307, с. 487–488.

⁶⁵ Jako pełnoletni wzmiankowany w 1564 r. Miško Bryliński (zm. przed 1600 r.) miał synów Iwanka i Kunasza. W 1570 r. dochodził swych praw do części we wsi Kopystno, której współwłaścicielem w 1580 r. był wspólnie z Waškem i Hryćkiem Iwaszkowiczem Kopysteńskimi. O część w tej wsi procesował się z bratem Waškem Brylińskim, który również rościł sobie do niej dziedziczne prawo. AGAD, MK, sygn. 99, k. 38, 130v–131; ЦДИАЛ, ф. 13, оп. 1, снр. 289, с. 480–482; снр. 296, с. 562–563; снр. 299, с. 2757–2760; снр. 304, с. 22–23, 464, 1108–1109; снр. 305, с. 710–711; снр. 316, с. 471–472, 1205–1206, 1248; снр. 317, с. 638; MRPS, pars 5, vol. 1, p. 171, nr 2944; p. 177, nr 3057.

⁶⁶ ЦДИАЛ, ф. 13, оп. 1, снр. 289, с. 106; ф. 14, оп. 1, снр. 14, с. 573.

⁶⁷ ЦДИАЛ, ф. 13, оп. 1, снр. 321, с. 586–587. Źródła wymieniają jeszcze Annę, żonę Waška Kopysteńskiego, po której śmierci w 1591 r. Kopysteńscy wytoczyli proces Fedkowi i Iwanowi Brylińskim (bratu i bratankowi władcy) o przysługujące im prawa spadkowe do części kniazostwa i popostwa w Brylińcach. Jeszcze inna Anna Kopysteńska, po śmierci pierwszego męża Hryćka Kopysteńskiego, w 1590 r. była już żoną Adama Czechowskiego. ЦДИАЛ, ф. 14, оп. 1, снр. 290, с. 513–514, 584.

⁶⁸ W źródłach nie ma tak precyzyjnie określonych koligacji, dlatego Anna Kopysteńska jest nazywana ogólnym określeniem „babka” („aviae suae”) zarówno przez jej stryjecznych wnuków (braci władcy Michała Kopysteńskiego), jak i stryjecznego prawnuka — Pawła Kopysteńskiego. ЦДИАЛ, ф. 13, оп. 1, снр. 321, с. 586–587.

⁶⁹ W 1590 r. bracia Kopysteńscy skwitowali Iwanka Brylińskiego z roszczeń do wójtostwa i popostwa w Brylińcach. Później między Brylińskimi i Kopysteńskimi toczył się długoletni proces, przebiegający w dwu etapach. Pierwszy zakończył się w 1599 r. ugodą pomiędzy Kopysteńskimi (w tym władcy Michałem i jego braćmi), którzy skwitowali Brylińskich z pretensji do spadku. Warunki ugody nie zadowolily Pawła Kopysteńskiego (wicesgerenta grodzkiego przemyskiego), również pretendującego do spadku po Annie Kopysteńskiej. Proces wytoczony Brylińskim z jego instancji toczył się w latach 1600–1607 przed sądami grodzkim i ziemskim w Przemysłu oraz Trybunałem Koronnym w Lublinie. Wartość spornego majątku oszacowano

Nieznane są młodość i przebieg edukacji Stećka (Arseniusza) Brylińskiego. Jedynym śladem mówiącym o jego wykształceniu, a raczej jego braku, jest zarzut postawiony w 1585 r. przez prawosławną szlachtę czerwonoruską w okresie starań Brylińskiego o nominację biskupią, co napotkało zdecydowany sprzeciw jego licznych oponentów. W liście skierowanym do metropolity kijowskiego Onesyfora Dziewoczki przeciwnicy kandydatury Brylińskiego prosili o nieudzielanie mu chirotonii biskupiej zarzucając nominatowi, że jest to „maż słowa Bożego nieuczony”⁷⁰. Opinię o Brylińskim poznajemy więc z przekazu jego oponentów. Co ciekawe, nie zarzucali mu oni ogólnego braku wykształcenia, ale brak wiedzy teologicznej niezbędnej do sprawowania godności biskupa. Biorąc pod uwagę badania dotyczące piśmienności drobnej prawosławnej szlachty ziemi przemyskiej⁷¹ oraz niezbędne wymogi stawiane świąszczennikom do sprawowania liturgii — a przypomnieć trzeba, że Stećko Bryliński był popem od 1564 r. — można przyjąć, że zdobył co najmniej podstawowe umiejętności czytania i pisania, i to zarówno w alfabecie łacińskim, jak i cyrylicim. Ze słowem pisanym stykał się zresztą od dzieciństwa, o czym świadczy biblioteka zgromadzona w cerkwi w Brylińcach przez sprawującego w niej obowiązki popa Steczka Brylińskiego. W 1569 r. znajdowało się w niej 22 ksiąg, które wraz z popostwem odziedziczyli Stećko Bryliński i jego bratanek Iwan⁷².

Opisując pierwszy etap dorosłego życia Stećka Brylińskiego, to jest okres od podziału ojcowizny i otrzymania części kniaziostwa i połowy popostwa w 1564 r. do czasu nominacji na koadiutora władzyki Antoniego Radyłowskiego w 1581 r., można wyróżnić dwa główne nurty: działalność w życiu świeckim i posługę duszpasterską. Odzwierciedleniem tej dwoistości jest tytułatura odnosząca się do Brylińskiego. Gdy występował jako osoba świecka, był nazywany „szlachetnym” (*nobilis*)⁷³, gdy zaś źródła mówią o nim jako popie, wówczas przed jego nazwiskiem pojawiała się określenie „religiosus” (pobożny)⁷⁴, świadczące o przynależności do stanu duchownego.

Przełomowy w życiu Stećka (Arseniusza) Brylińskiego i jego braci był rok 1564. Jak wspomniano, ich ojciec podzielił wówczas między nich swój majątek, na co uzyskał zgodę króla Zygmunta Augusta wydaną 27 VI 1564 r. Swoje części we wsi Brylińce otrzymali wówczas jego synowie: Stećko, Fedor, Waško i Miško⁷⁵,

na 1000 grzywien. W 1607 r. Brylińscy przekazali P. Kopysteńskiemu odszkodowanie za część wsi Brylińce i oddali mu kamienicę zwaną Brylińska na ulicy Lwowskiej w Przemyślu. ЦДИАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 315, с. 327–329; спр. 316, с. 471–472, 1205–1206, 1248; спр. 317, с. 638–639; спр. 321, с. 511–512, 586–587; спр. 323, с. 27–28, 1506–1507; спр. 324, с. 1180–1181; спр. 325, с. 1292–1293; ф. 14, оп. 1, спр. 289, с. 151; І. Смуток, *Копистинські*, с. 53.

⁷⁰ АЗР, т. 3, № 146, с. 290; МСЛ, т. 1, nr 75, p. 106; А. Добрянській, *Исторія*, ч. 1, с. 62.

⁷¹ Ihor Smutok wykazał, że na przełomie XVI i XVII stulecia piśmienny był co czwarty prawosławny szlachcic z ziemi przemyskiej. І. Смуток, *Руська шляхта* [...], Київ 2017, с. 172–180. Piśmiennymi było dwóch spośród trzech przedstawicieli rodziny Brylińskich odnotowanych w aktach ziemskich przemyskich w latach 1585–1605. Tamże, s. 175.

⁷² ЦДИАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 283, с. 420.

⁷³ AGAD, MK, sygn. 107, s. 411; MRPS, pars 5, vol. 1, p. 232, nr 4097.

⁷⁴ „religiosi Steczkonis Brylinski poponis rittus graeci”. AGAD, MK, sygn. 99, k. 444v–445; MRPS, pars 5, vol. 1, p. 197, nr 3432.

⁷⁵ AGAD, MK, sygn. 99, k. 38–38v; MRPS, pars 5, vol. 1, p. 171, nr 2944. Zob. ЦДИАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 283, с. 290.

a część spadku należna przedwcześnie zmarłemu Iwanowi, po którym dziedziczył niepełnoletni wówczas wnuk Steczka — Wasyl Iwanowicz Bryliński, przekazano w zarząd jednemu z jego stryjów (Fedkowi), w którym pozostawał aż do 1569 r.⁷⁶

Od 1564 r. Stečko (Arseniusz) Bryliński był w posiadaniu piątej części kniazistwa w Brylińcach, to jest wchodzącego w jego skład uposażenia, w tym gruntów. Dodatkowo, jako najstarszemu synowi, przypadły mu prawa kitoroskie do popostwa⁷⁷. Na tej podstawie Stečko objął połowę popostwa przy cerkwi w Brylińcach, drugą zaś połowę zarezerwowano dla wspomnianego Waśka, niepełnoletniego wówczas syna popa Iwana Brylińskiego. Stečko był popem w Brylińcach przez ponad 20 lat. Funkcję świąszczeniaka sprawował od 1564 r., co potwierdził król w dokumencie z 17 VIII 1566 r. nadając mu przywilej na dożywotnie użytkowanie popostwa⁷⁸. W jego posiadaniu połowa popostwa w Brylińcach, wraz z płynącymi z niego dochodami, była aż do 1588 r., a więc jeszcze w czasie, gdy był już koadiutorem a następnie władką przemyskim.

Oprócz podzielonego na części kniazistwa we wsi Brylińce bracia Brylińscy sukcesywnie wchodzili w posiadanie jeszcze innych dóbr dziedziczonych po ich ojcu, Steczku Brylińskim. W 1569 r. Stečko (późniejszy władka), Miško i Fedko Brylińscy otrzymali od króla Zygmunta Augusta dokument potwierdzający ich prawa do odziedziczonej po ojcu kamienicy przy ulicy Lwowskiej w Przemyślu, położonej między domami mieszczan Szperka i Marka Rzeźnika. Wraz z kamienicą, która z czasem zaczęła być nazywana Brylińską, weszli w posiadanie przylegającej do niej słodowni, stajni i innych zabudowań gospodarczych. Wszystkie te nieruchomości król wyjął spod jurysdykcji miejskiej i przyłączył do starostwa przemyskiego⁷⁹.

Wraz z objęciem spadku po ojcu Stečko (Arseniusz) Bryliński został kniazem w królewskiej wsi Brylińce. Jedną z jego kompetencji było sprawowanie sądów nad poddanymi królewskimi z Bryliniec. Była to wieś osadzona na prawie wołoskim. Kniazia, czyli naczelnika wsi rządzącej się tym prawem, określano niekiedy mianem tywuna⁸⁰. Był to powód, dla którego niechętna nominacji biskupiej Brylińskiego część prawosławnej szlachty podnosiła przeciwko niemu zarzut, iż ten — jako tywun⁸¹ — był osobą podległą władzy starosty przemyskiego, którym od 1578 r. był Jan Tomasz Drohojowski⁸².

⁷⁶ Ostateczne skwitowanie z opieki nastąpiło 28 IV 1570 r. ЦДИАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 283, с. 462–463.

⁷⁷ W 1589 r. całe kniazistwo w Brylińcach było uposażone dwoma łanami gruntów, a do popostwa należały kolejne dwa łany. *Źródła dziejowe*, t. 18, cz. 1, A. Jabłonowski, *Polska XVI wieku*, t. 7, cz. 1, s. 3.

⁷⁸ „ad extrema vitae ipsius tempora”. AGAD, MK, sygn. 99, k. 444v–445; MRPS, pars 5, vol. 1, p. 197, nr 3432.

⁷⁹ AGAD, MK, sygn. 107, s. 411–413; MRPS, pars 5, vol. 1, p. 232, nr 4097 (brak daty dziennej, dokument wydany na sejmie lubelskim).

⁸⁰ G. Jawor, *Osady*, s. 130. Inne znaczenie funkcja tywuna (ciwuna) miała w Wielkim Księstwie Litewskim, zob. Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. 1, Warszawa 1900, s. 426–427.

⁸¹ АЗР, т. 3, № 146, с. 290; MCSL, т. 1, nr 75, p. 106; A. Добрянский, *История*, ч. 1, с. 62; М. Грушевський, *Історія*, т. 5, с. 502; т. 6, с. 264.

⁸² K. Lepszy, *Drohojowski Jan Tomasz [w:]* PSB, t. 5, s. 382–385; *Urzednicy wojewodztwa ruskiego*, s. 238. Na temat kontrowersyjnej strony działalności Drohojowskiego, zob. W. Łoziński,

Drugą dziedziną aktywności Stećka (Arseniusza) Brylińskiego była sfera duchowna wynikająca z pełnionych od 1564 r. obowiązków duszpasterskich i opieki sakramentalnej sprawowanej nad mieszkańcami wsi Brylińce. Po 1569 r. obowiązki świąszczeniaka w tej wsi sprawował wspólnie ze swym bratankiem Iwanem, do którego należała druga połowa popostwa. Stećko i jego bratanek Jan („nobilis Joannes seu Iwan”) Brylińscy byli ze sobą blisko związani. Już jako biskup, gdy Bryliński musiał zrezygnować z ojcowizny w Brylińcach, dobra te przekazał bratankowi („nepotis sui”) Janowi Brylińskiemu. Dlatego 27 IV 1588 r. władca Arseniusz scedował na niego swą część kniaziostwa i połowę popostwa w Brylińcach⁸³. Transakcja ta dotyczyła wsi w starostwie przemyskim dlatego potwierdził ją król Zygmunt III w dokumencie wydanym w Krakowie 22 V 1588 r. Wyrażając zgodę na cesję, którą na rzecz bratanka dokonał „venerabilis Arsenius Bryliński episcopus alias władca ritus Graeci”, rezygnując ze swych praw do połowy kniaziostwa („medietatem advocatiae”), 15 kmieci oraz popostwa we wsi Brylińce („poponatum in villa nostra Brylince Valachica”), król jednocześnie zobowiązał szlachetnego („nobilis”) Jana Brylińskiego do dożywotniego przekazywania starości przemyskiemu czynszu królewskiego w wysokości 24 złp⁸⁴.

Wspomniany bratanek władcy Jan (Iwan) Bryliński był synem nie przedwcześnie zmarłego popa Iwana Brylińskiego, lecz innego brata Stećka — Fedyny (Fedka) Brylińskiego⁸⁵. O bliskich związkach władcy z bratankiem świadczy fakt, że po śmierci Arseniusza Brylińskiego pozostały po nim majątek odziedziczył właśnie Jan Bryliński. Cesja majątku na bratanka była spowodowana tym, że biskup Bryliński nie miał własnych dzieci⁸⁶, bowiem w młodości jako pop nie zawarł związku małżeńskiego i był kapłanem żyjącym w celibacie.

Po objęciu spadku po stryju Jan (Iwan) Bryliński był popem w Brylińcach oraz kniazem w tej wsi, w której posiadał dwór. Brylińce były położone nieopodal Przemyśla, co ułatwiało częste kontakty ze stryjem, dlatego Jan Bryliński często przebywał w otoczeniu biskupa Arseniusza, mieszkając w swym dworze Starodub na przedmieściu Mikulińcze za zamkiem przemyskim⁸⁷. W dworze tym był nadal po śmierci biskupa i tam, wieczorem 13 XI 1590 r., Jan Bryliński

Prawem i lewem. Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku, oprac. J. Ta-zbir, Warszawa 2005, s. 427–428, 430–432.

⁸³ Na mocy intromisji „ad advocatiam et poponatus in ville Brylińce” Jan (Iwan) Bryliński, syn „olim” Fedka Brylińskiego wszedł w posiadanie połowy kniaziostwa i drugiej połowy popostwa, do czego podstawą był zapis wniesiony do akt grodzkich przemyskich przez „reverendum Arsenium Bryliński episcopum ritus Graeci”. W 1590 r. Kopysteńscy skwitowali Iwana Brylińskiego z pretensji do wójtostwa i popostwa w Brylińcach, wnoszonych na podstawie praw do spadku po Annie z Brylińskich Kopysteńskiej. ЦДІАА, ф. 13, оп. 1, спр. 304, с. 1482–1484; спр. 307, с. 552–553; ф. 14, оп. 1, спр. 289, с. 151.

⁸⁴ Zwraca uwagę posiadanie już wówczas przez Brylińskiego połowy kniaziostwa. Ponieważ w latach 1564–1569 miał tylko jego piątą część, oznacza to, że później nabył dalsze jego części. ЦДІАА, ф. 13, оп. 1, спр. 319, с. 1507–1509.

⁸⁵ Synami Fedyny Brylińskiego (†1594 r.) byli: Jurko, Iwan, Sienko, Jędrzej i Iwaszko. ЦДІАА, ф. 13, оп. 1, спр. 316, с. 1248; I. Смуток, *Руська шляхта* [...]. *Родоводи*, т. 1, с. 629.

⁸⁶ W związku z roszczeniami spadkobierców do majątku pozostawionego przez biskupa Brylińskiego pojawiła się wyraźna informacja, że władca zmarł bezpotomnie („steriliter defuncti”). ЦДІАА, ф. 14, оп. 1, спр. 290, с. 1119.

⁸⁷ Zabudowania i ogrody zwane Starodub odziedziczyli po Steczku Brylińskim (ojcu władcy) jego synowie Miško i Waško, którzy 13 I 1570 r. scedowali je na rzecz swego brata — Fedka

został napadnięty i poraniony przez Lesia Kopysteńskiego⁸⁸. W latach 1588–1606 Jan Bryliński przeprowadzał liczne transakcje ze szlachtą, które są znane z wpisów do ksiąg grodzkich i ziemskich przemyskich oraz krakowskich⁸⁹. Żył jeszcze w latach 1608–1609, o czym świadczą wzmianki źródłowe o Janie Brylińskim Fedkowiczu⁹⁰. Jego żoną była Dorota Trembecka, a ich synem Jan Konstantyn Bryliński⁹¹. W 1600 r. Jan Bryliński dokonał podziału majątku, cedując go na rzecz swych braci, bratanek i syna. W pierwszej cesji uposażeni zostali bracia Jana (Iwana) Brylińskiego: Symeon, Andrzej i Jan (Iwaszko), oraz jego bratanek Michał, którzy wspólnie otrzymali połowę kniaziostwa w Brylińcach, natomiast w drugiej cesji pozostała część majątku Jan Bryliński przekazał swemu synowi Janowi Konstantynowi. Ten otrzymał wówczas drugą połowę kniaziostwa („medietatem advocatiae”) w Brylińcach wraz z 15 kmieciami oraz tamtejsze popostwo. Opisane cesje dotyczyły królewskiej wsi Brylińce, dlatego zatwierdził je Zygmunt III w dokumentach z 23 i 26 III 1600 r. zastrzegając, że nadania te służyć będą nowym posesorom tylko dożywotnio i zobowiązując ich do składania corocznego czynszu do zamku przemyskiego „pro labore alias za robociznę” w wysokości 12 złp od braci i bratanek Jana Brylińskiego oraz 24 złp od Jana Konstantego Brylińskiego⁹², który oprócz połowy kniaziostwa otrzymał jeszcze popostwo. W 1591 r. Jan Bryliński poślubił Zofię Cieszkowską, córkę nieżyjącego już wówczas Tomasza Cieszkowskiego, której — za zgodą króla — zapisał 1000 złp posagu i zabezpieczył 1000 złp wiana na swej części kniaziostwa (z 9 kmieciami) oraz popostwie (z 6 kmieciami) w Brylińcach⁹³. Małżonkowie przeżyli wspólnie wiele lat⁹⁴. W ich posiadaniu Brylińce były co najmniej do 1624 r.⁹⁵ Syn Jana, Jan Konstanty Bryliński prowadził liczne transakcje opiewające na znaczące kwoty, dzięki którym pomnożył majątek, wraz z którym rosła także jego pozycja społeczna, czego wyrazem był użyty wobec niego w 1610 r. tytuł „generosus” (dobrze urodzony)⁹⁶, a nie zaledwie „nobilis” (szlachetny) używany dotychczas przez jego krewnych. Żoną J.K. Brylińskiego była Zofia Paszkowska⁹⁷.

Brylińskiego. ЦДІАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 283, с. 452–453. Nazwa miejscowa Starodub znikła w XVII w. i nie jest znana w późniejszych źródłach pisanych ani kartograficznych.

⁸⁸ ЦДІАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 306, с. 1445.

⁸⁹ ЦДІАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 319, с. 1507–1509; спр. 320, с. 833–834; спр. 322, с. 657–658; ф. 14, оп. 1, спр. 51, с. 188–190.

⁹⁰ ЦДІАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 324, с. 1180–1181; спр. 325, с. 1292–1293.

⁹¹ AGAD, MK, sygn. 145, k. 93v; sygn. 146, s. 270–273.

⁹² AGAD, MK, sygn. 145, k. 93v–94; sygn. 146, s. 243–245, 270–273.

⁹³ AGAD, MK, sygn. 136, k. 249v–250, 267–268; *Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa*, t. 5, s. 141, nr 297; s. 150, nr 320.

⁹⁴ Wymienia ich zapiska z 1600 r. ЦДІАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 316, с. 1248.

⁹⁵ J. Drohojowski, *Kronika Drohojowskich*, cz. 1, s. 74; A. Gliwa, *Kraina upartych niepodógd. Zniszczenia wojenne na obszarze ziemi przemyskiej w XVII wieku*, Przemysł 2013, s. 705. Ostatnia wzmianka o pozostawianiu wsi Brylińce w rękach Brylińskich pochodzi z 1625 r. I. Смуток, *Руська шляхта у Перемишльському повіті (XV–XVII ст.). Географія землеволодіння*, „Дрогобицький краєзнавчий збірник”, Вип. 16, 2012, с. 99.

⁹⁶ W 1610 r. „generosus” Jan Bryliński wszedł w spór z Anną ze Szczekarzewic Chodkiewiczową, żoną kasztelana wileńskiego Hieronima Chodkiewicza o rozliczenie transportu win węgierskich o wartości 4 tys. złp. ЦДІАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 326, с. 1233–1235.

⁹⁷ I. Смуток, *Руська шляхта* [...]. *Родоводи*, т. 1, с. 630.

Kolejnym przełomowym wydarzeniem w życiu Stećka Brylińskiego była nominacja na koadiutora, czyli zastępcę biskupa Radyłowskiego, z czym wiązało się prawo do objęcia rządów w eparchii po śmierci sędziwego władcy. Królewski dokument nominacyjny na koadiutora dla „nobilem Steczkonem Briliński” wystawiono 1 III 1581 r.⁹⁸

W historiografii przyjmowany jest pogląd, że już wówczas Bryliński zastąpił biskupa A. Radyłowskiego, który z powodu starości chciał zrezygnować z zarządzania eparchią i poświęcić ostatnie lata życia na modlitwy odmawiane w odosobnieniu⁹⁹. Twierdzenia te opierają się na dosłownym potraktowaniu treści dokumentu króla Stefana z 1 III 1581 r., w którym przytoczono prośbę władcy Radyłowskiego uzasadniającego powody przekazania koadiutorowi rządów w diecezji przemyskiej. Wprawdzie w dokumencie stwierdzono, że Radyłowski w obliczu starości dobrowolnie ceduje swe prawa na rzecz Brylińskiego, który tym samym miał zostać nie tylko koadiutorem, ale także administratorem diecezji, równocześnie jednak zawarto wiele zastrzeżeń określających dożywotnie prawa biskupa Radyłowskiego i stosunek do niego koadiutora, w którego zarząd powierzono eparchię¹⁰⁰. Motywem starań biskupa Radyłowskiego o wystawienie tego dokumentu przez króla nie była jednak chęć przekazania władzy w diecezji, ale raczej wywarcie wpływu na nominowanie koadiutorem osoby wybranej przez biskupa na jego następcę. Nietrudno tu więc dopatrzeć się analogii do działań wcześniejszych władcyków przemyskich, którzy w rozmaity sposób uzasadniali konieczność powołania swego koadiutora. W ten sposób jeszcze za życia kolejnych biskupów wyznaczani byli ich następcy, co było zjawiskiem często spotykanym w różnych diecezjach metropolii kijowskiej¹⁰¹.

A zatem powtarzane przez historyków tezy o odsunięciu się Radyłowskiego od rządów w eparchii przemyskiej już w 1581 r. są błędne. Po rzekomym przekazaniu władzy w diecezji w marcu 1581 r. biskup Antoni Radyłowski aż do końca 1585 r. nadal prowadził zwykłą działalność. Dowodzą tego liczne zapisy archiwalne, ciągle nazywające go aktualnym biskupem przemyskim¹⁰². Od wiosny 1581 r. do jesieni 1585 r. władca Radyłowski stawał osobiście lub był reprezentowany przez pełnomocników przed urzędami i sądami grodzkim, ziemskim, podkomorskim i ławniczym w Przemyślu, Trybunałem Koronnym w Lublinie oraz królewskim sądem asesorskim, wydawał wyroki w sprawach należących do

⁹⁸ APP, ABGK, sygn. 58D.

⁹⁹ Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski*, cz. 1, t. 2, s. 161; A. Добрянскій, *Исторія*, ч. 1, с. 60; Л. Соневицький, *Український*, s. 97–98; M. Bendza, *Prawosławna diecezja*, s. 69; A. Mironowicz, *Kościół*, s. 323.

¹⁰⁰ „ad administrationem [...] nobilem Steczkonem Briliński”. APP, ABGK, sygn. 58D. Fragment tego dokumentu, w nieco zniekształconej edycji, wydał Antoni Dobriański, zob. A. Добрянскій, *Исторія*, ч. 1, с. 60–61.

¹⁰¹ A. Mironowicz, *Przywileje i nadania Cerkwi i możnym ruskim w Wielkim Księstwie Litewskim*, cz. 3: *Lata panowania Zygmunta Augusta*, Białystok 2020, s. 29–30. Próbie wskazania następcy przez aktualnego władcykę można traktować jako przejaw reformy Cerkwi, zwłaszcza wobec licznych nadużyć związanych z nadawaniem nominacji królewskich na biskupów prawosławnych osobom świeckim, zob. K. Chodyncki, *Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska. Zarys historyczny 1370–1632*, Warszawa 1934, s. 130–137.

¹⁰² „episcopum modernum venerabilem Antonium Radyłowski” (1584 r.). APP, ABGK, Supplement, sygn. 46, s. 319–320, 328, 387.

kompetencji sądu biskupiego, jako biskup był też w tym czasie adresatem licznych pozwów sądowych, w wielu z nich wymieniany wspólnie z kryłozanami katedralnymi¹⁰³. Był aktywny jeszcze w październiku 1585 r. Z tego miesiąca pochodzą adresowane do niego pozwy sądowe. Ostatni zachowany (z 23 X 1585 r.) dotyczył rozgraniczenia dóbr władycznych¹⁰⁴. Nie jest znana data dzienna śmierci Antoniego Radyłowskiego¹⁰⁵. Władyka Antoni Radyłowski żył jeszcze wiosną 1586 r.¹⁰⁶ Zmarł przed 7 VI 1586 r. W tym dniu w aktach grodzkich przemyskich oblatowano dokument królewski z 1 III 1581 r. nominujący Stećka Brylińskiego na władkę przemyskiego w związku z cesją praw udzieloną mu przez biskupa Radyłowskiego i poleceniem wydanym staroście przemyskiemu wprowadzenia nowego biskupa w dobra władcze¹⁰⁷. Przy tej okazji po raz pierwszy władkę Radyłowskiego określono mianem byłego biskupa („venerabilem Antonium Radyłowski antique wladicae”), a jednocześnie pojawiło się nowe imię duchowne Brylińskiego, którego zaczął używać jako biskup („venerabilem Steczkonem seu Arsenium Bryliński de Brylincze”)¹⁰⁸.

W latach 1581–1584 koadiutor Stećko Bryliński nie był aktywny publicznie, dlatego z tego okresu w źródłach nie odnajdujemy śladów jego działalności w funkcji administratora eparchii przemyskiej. Zapewne przygotowywał się wówczas do przyjęcia święceń i sprawowania obowiązków biskupich. Ponadto zajął się uregulowaniem spraw osobistych związanych z podniesieniem swej *dignitatis*. W związku z wątpliwościami zgłaszanymi wobec jego praw do szlachectwa Stećko Bryliński uciekł się do pomocy swych krewnych ze wsi Dobra w ziemi sanockiej, z której pochodził Konrad z Dobrej, protoplasta rodu Brylińskich. Dzięki zeznaniom Dobrzyńskich wniesionym w 1582 r. do akt grodzkich sanockich Stećko Bryliński dokonał wywodu szlachectwa, dowodząc swych koligacji z tą rodziną¹⁰⁹. Choć sami Dobrzyńscy pełnią praw szlacheckich cieszyli się dopiero od niedawna, uzyskali je bowiem od króla Zygmunta Augusta na sejmie 1565 r.¹¹⁰, to jednak dzięki udowodnieniu koligacji z nimi rozwiązane zostały wątpliwości dotyczące praw szlacheckich Brylińskich. Z pewnością wywarło to wpływ na podniesienie ich prestiżu, wzmacniając efekt koligacenia się przez nich z okolicznymi rodzinami szlacheckimi. Potwierdzeniem tego zjawiska

¹⁰³ ЦДИАА, ф. 13, оп. 1, спр. 297, с. 456, 458–459, 632–633, 1006–1009, 1029–1030; спр. 298, с. 519–520, 693–695; спр. 299, с. 46–48, 639–643, 734–736, 832–837, 1083–1085, 1733–1734, 2429–2430; спр. 300, с. 594–596, 621–623, 1839–1840, 1886–1888, 1979–1980, 2187–2188, 2190–2191; спр. 301, с. 74–75; APP, ABGK, Supplement, sygn. 46, s. 294, 296–297, 300–301, 303–304, 306, 308–309, 311, 313, 316–317, 328, 343, 345, 401.

¹⁰⁴ APP, ABGK, Supplement, sygn. 46, s. 349, 351, 355–356.

¹⁰⁵ W literaturze przedmiotu podawany jest rok 1586.

¹⁰⁶ Z 17 IV 1586 r. pochodzi relacja woźnego o odmowie intromisji na rzecz Stanisława Radyłowskiego w dobra wsi Uherce „nobilis ac venerabilis Antonii Radyłowski episcopi”, oddanej w arendę Fedka i Jacka Ilnickich. ЦДИАА, ф. 13, оп. 1, спр. 302, с. 97–98.

¹⁰⁷ ЦДИАА, ф. 13, оп. 1, спр. 302, с. 229–230.

¹⁰⁸ Tamże, s. 230–231.

¹⁰⁹ Wpis ten pozwolił na poznanie drzewa genealogicznego władki Brylińskiego. Ekstrakt wywodu szlachectwa wpisanego do ksiąg grodzkich sanockich Stećko Bryliński osobiście wniósł do oblatowania w księgach grodzkich przemyskich („personaliter veniens nobilis Stephanus Bryliński”). ЦДИАА, ф. 13, оп. 1, спр. 299, с. 131–134. Dokument ten wydał Ihor Smutok. I. Смуток, *Походження Брилинських*, с. 2–3.

¹¹⁰ М. Грушевський, *Історія*, т. 5, с. 92–93.

sa zapisy archiwalne z końca XVI w., gdzie liczni przedstawiciele rodziny Brylińskich są już obdarzani przydomkiem „nobilis” (szlachetny)¹¹¹, a nie zaledwie „providus” (opatrzny), jak miało to miejsce jeszcze pół wieku wcześniej w odniesieniu do Steczka Brylińskiego (ojca). Oprócz wskazanych powodów, przełomowym wydarzeniem w dziejach rodziny Brylińskich, mającym największy wpływ na podniesienie jej prestiżu wśród okolicznej szlachty, było wyłonienie z jej szeregów władcy przemyskiego. Wprawdzie początkowo jego godność była podważana przez przypominanie mu pełnionej do niedawna funkcji starościńskiego tywuna (kniazia, sołtysa), jednak z czasem zostało to zapomniane, a w pamięci potomnych utrwalił się przekaz o biskupie Brylińskim.

Poruszając zagadnienia związane z prestiżem władcy Brylińskiego trzeba wyraźnie rozdzielić sprawy związane z osobistą pozycją Stecka i jego rodziny, dla której posiadanie w swym gronie biskupa było ogromnym zaszczytem, od wpływu działalności samego Brylińskiego na losy eparchii przemyskiej. Sprawowanie godności biskupa przyniosło wzrost osobistego autorytetu Brylińskiego i jego rodziny, nie było jednak równoznaczne z utrzymaniem wysokiej pozycji, jaką miał jego poprzednik — władca Antoni Radyłowski, cieszący się powszechnym uznaniem, autorytetem w diecezji, a nawet szacunkiem królewskim. Szybko okazało się, że dorobek i prestiż władcy przemyskiego, zyskany dzięki długoletniej pracy i staraniom przez Radyłowskiego, był tylko jego osobistą zasługą i nie przekładał się na wzrost autorytetu piastowanego przez niego urzędu — władcy przemyskiego. Dowodem na to była mierna ocena pozycji następcy Radyłowskiego, wyraźnie uwidoczniła przez kontrast do osobowości i zasług wybitnego poprzednika biskupa Brylińskiego.

Jak wspomniano, pomimo nominacji na koadiutora uzyskanej jeszcze w marcu 1581 r., Stecko Bryliński jako zastępca biskupa Radyłowskiego zaczął występować w jego otoczeniu dopiero trzy lata później, to jest latem 1584 r. Od tej pory zapisy archiwalne wzmiankują Brylińskiego, wymieniając go na drugim miejscu po władcy Radyłowskim¹¹², a przed kryłozanami przemyskimi¹¹³. W tym czasie źródła nazywają Brylińskiego koadiutorem¹¹⁴, a niekiedy również administratorem eparchii przemyskiej¹¹⁵. A zatem w tym trzyletnim okresie po otrzymaniu

¹¹¹ Zob. ЦДИАА, ф. 13, оп. 1, спр. 306, с. 1445; спр. 307, с. 487–488, 893; спр. 312, с. 1145; спр. 315, с. 327–329; спр. 316, с. 1248.

¹¹² „venerabilis Antonii Radyłowski episcopi ritus graeci [...] et Stephani Bryliński coadiutoris sui totiusque capituli ipsius” (30 X 1584 r.). ЦДИАА, ф. 13, оп. 1, спр. 300, с. 1412–1415.

¹¹³ Ostatni odnaleziony wpis, w którym biskupowi Radyłowskiemu towarzyszą tylko kryłozanie, pochodzi z 24 I 1584 r., natomiast pierwsze wpisy, w których grejum to poszerzono o koadiutora Stecka Brylińskiego, pochodzą z 28 VIII 1584 r. APP, ABGK, Supplement, sygn. 46, s. 316–317, 326, 328.

¹¹⁴ Tak nazwał go we wpisie z 27 VIII 1584 r. Ferens Bryliński, „famulus nobilis ac religioſi Stephani Bryliński nominati ritus graeci [...] episcopi”. Podobnie został nazwany 25 I 1585 r. w skierowanym do siebie pozwie („nobilis ac reverendis Stephanis Bryliński nominati ritus graeci [...] episcopis”). ЦДИАА, ф. 13, оп. 1, спр. 300, с. 1115, 1673. Tu warto zwrócić uwagę na różnice w określeniach stanu duchownego. Jeszcze w sierpniu 1584 r. Bryliński został nazwany pobożnym (*religiosus*), odnoszącym się zarówno do popów, jak i do zakonników (mnichów), natomiast już w styczniu 1585 r. określono go mianem czcigodnego (*reverendus*), używanym w odniesieniu do biskupa.

¹¹⁵ „episcopum modernum venerabilem Antonium Radyłowski et eiusdem administratorem sive [...] coadiutorem”, „Antonii Radyłowski episcopi ritus Graeci [...] et Steczkoni Bryliński

nominacji na koadiutora (od 1581 do 1584 r.) Bryliński nie występował jeszcze publicznie, czyniąc zapewne przygotowania do pełnienia obowiązków biskupich. Oficjalne funkcje pomocnicze u boku biskupa Antoniego Radyłowskiego zaczął pełnić dopiero w 1584 r. Jako koadiutor i administrator eparchii przemyskiej Stećko Bryliński miał pod kierunkiem sędziwego już wówczas biskupa Antoniego przygotowywać się do swych przyszłych obowiązków, zwłaszcza zaś do płynnego przejścia rządów w eparchii po śmierci Radyłowskiego.

W 1584 r. rozpoczął się więc okres przejściowy w rządach nad eparchią przemyską, podczas którego w coraz większym zakresie władzę zaczął przejmować Bryliński, jednak — co warto podkreślić — biskupem przemyskim jeszcze w 1585 r. nadal był Antoni Radyłowski¹¹⁶, sprawujący tę funkcję dożywotnio¹¹⁷. Wynikało to również z dokumentu królewskiego z 1581 r., ustalającego wzajemne relacje między władzą Radyłowskim a jego koadiutorem i administratorem diecezji Brylińskim¹¹⁸. Dożywotność praw biskupa Radyłowskiego wynikała również z przepisów prawa kanonicznego i świeckiego, co wielokrotnie znajdowało wyraz w królewskich dokumentach nominacyjnych powierzających biskupom władzę dożywotnio lub do czasu przejścia na katedrę w innej eparchii bądź nominacji na metropolitę¹¹⁹. To ostatnie nie dotyczyło jeszcze wówczas władcyków przemyskich, dla których uwieńczeniem kariery duchownej była — zajmowana dożywotnio — katedra św. Jana w Przemyślu. Dopiero po śmierci Radyłowskiego (zmarł przed 7 VI 1586 r.) nowym biskupem przemyskim i samborskim został Stećko Bryliński, który po swej chirotonii przyjął imię duchowne Arseniusz (Arsenius, Arsenij, Арсеній)¹²⁰.

W tym czasie znaczna część prawosławnej szlachty czerwonoruskiej z niechęcią odnosiła się do kandydatury koadiutora Stećka Brylińskiego na kolejnego biskupa przemyskiego. Głos tej opozycji został dobitnie wyrażony we wspomnianym liście prawosławnej szlachty z ziem halickiej, lwowskiej i przemyskiej

eiusdem coadiutoris” (1584 r.), „venerabilis Anthonius Radyłowski vladica et Stephanus Bryliński coadiutor eiusdem vladicatus”, „venerabilis Antonii Radyłowski episcopi rithus Graeci Premisliensis et Samboriensis, Stećko Briliński coadiutoris nec non totum capitulum ipsorum alias Skryłozszany [sic]” (1585 r.). APP, ABGK, Supplement, sygn. 46, s. 316–317, 319–320, 326, 336, 345, 347–383, 387, 393.

¹¹⁶ W procesach o ustalenie granic dóbr wladczych Radyłowskiemu towarzyszył koadiutor Stećko Bryliński (7 V 1585 r.), niekiedy zaś władca Antoni występował tylko w towarzystwie kryłozszan katedralnych (27 VIII 1585 r.), bez asysty swego następcy. APP, ABGK, Supplement, sygn. 46, s. 343, 345.

¹¹⁷ „Stećko Bryliński coadiutorem suum sive in effectu vladicam”, „ipsius vladicae coadiutori sive per cessionem vladicatus possessori seu alias qui unum vladicatus censuram sustinet”, „Stećko Briliński modernus vladica non coadiutoria, verum vladicatum agebat dum cum Radyłowski actoratus obtinebatur”. APP, ABGK, Supplement, sygn. 46, s. 349, 351, 355–356. W innych aktach z tych procesów jest mowa o biskupie Radyłowskim i jego koadiutorze Brylińskim: „Stephanus Bryliński coadiutor eiusdem vladicatus”; „villam Wawława venerabilis Antonii Radyłowski vladicae [...] eiusque coadiutoris Steckonis Bryliński”, zob. APP, ABGK, Supplement, sygn. 46, s. 331–342, 345, 347–383.

¹¹⁸ APP, ABGK, sygn. 58D.

¹¹⁹ „usque ad extrema vitae suae tempora vel maioris dignitatis assecutionem”. Л. Соневицький, *Український*, с. 46–47.

¹²⁰ ЦДІАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 302, с. 229–231; zob. dokumenty z lat 1587–1590. APP, ABGK, Supplement, sygn. 46, s. 406, 412, 415, 425.

z 24 (14) II 1585 r. proszącej metropolitę kijowskiego o wstawiennictwo u króla w obronie praw Kościoła prawosławnego. Po opisanu licznych krzywd wyrządzanych Cerkwi na Rusi Czerwonej szlachta przedstawiła listę nadużyć występujących w łonie Kościoła prawosławnego. Wśród nich ważne miejsce zajęła sprawa nominata Stefana Brylińskiego jako kandydata na biskupa przemyskiego¹²¹. Na negatywną ocenę Brylińskiego wyraźny wpływ wywarły kwestie prestiżowe. Stečko Bryliński był lekceważony przez szlachtę, która nie chciała zaakceptować go w roli następcy biskupa Radyłowskiego. Ten był już wówczas osobą sędziwą, powszechnie liczono się więc z jego śmiercią, co musiało skutkować powołaniem na nowego biskupa aktualnego koadiutora eparchii przemyskiej, a więc Brylińskiego. Wzburzenie taką perspektywą znalazło ujście w omawianym apelu prawosławnej szlachty do metropolity kijowskiego. Po opisanu krzywd wyrządzanych Cerkwi na Rusi Czerwonej przedstawiono spory katalog nadużyć występujących w Kościele prawosławnym. Wśród nich ważne miejsce zajęła sprawa biskupa nominata przemyskiego Stefana Brylińskiego. Na tę część listu wpływ wywarli delegaci prawosławnej szlachty przemyskiej i samborskiej, którzy prosili metropolitę, aby nie udzielał mu chirotonii, co uzasadniali tym, że Bryliński jest człowiekiem niegodnym bycia władcyką, „w słowie Bożym nieuczonym”, przede wszystkim zaś dopuścił się zaniedbań powodujących utratę dóbr cerkiewnych. Apelując do metropolity, argumentowali, że

władcytwa przemyskie niejakiemu tywunowi Brylińskiemu Stefanowi, poddanemu pana starosty przemyskiego oddane, które biskupstwo i przywileje monasteru Św. Spasa [...] wzięwszy pan starosta w moc swoją, dobrami cerkiewnymi tak szafuje, jak mu się podoba. A ten niegodny wspomniany biskup przeciwko niemu, jako poddany przeciwko panu swojemu, mówić nie śmie [...], za czym dzieje się upadek wielki Cerkwi Bożej¹²².

Zwłoka w udzieleniu święceń biskupich Brylińskiemu, o którą proszono, miała trwać do następnego sejmiku. Czas ten planowano wykorzystać na dostarczenie królowi dowodów powyższych oskarżeń, licząc na cofnięcie przez monarchę decyzji o nominacji Brylińskiego¹²³.

Z punktu widzenia metropolity sprawą ważniejszą niż przyszła obsada eparchii przemyskiej, której biskup — sędziwy Antoni Radyłowski¹²⁴ — wciąż jeszcze żył, były zagadnienia dotyczące duchowieństwa z całej metropolii kijowskiej. Dlatego na prośbę metropolity król Stefan Batory 25 II 1585 r. potwierdził dokument Zygmunta I wydany w Brześciu 2 VII 1511 r., w którym — na podstawie dawnych przywilejów wielkiego księcia litewskiego Witolda oraz królów polskich Kazimierza Jagiellończyka i Aleksandra — duchowieństwo obrządku greckiego zostało uwolnione od jurysdykcji sądów świeckich¹²⁵.

¹²¹ АЗР, т. 3, № 146, с. 290; МСЛ, т. 1, nr 75, p. 106; А. Добрянській, *Історія*, ч. 1, с. 62.

¹²² АЗР, т. 3, № 146, с. 290; МСЛ, т. 1, nr 75, p. 106.

¹²³ АЗР, т. 3, № 146, с. 290; МСЛ, т. 1, nr 75, p. 106; А. Добрянській, *Історія*, ч. 1, с. 62; М. Грушевський, *Історія*, т. 5, с. 502.

¹²⁴ Biskup Radyłowski sprawował rządy przez niemal pół wieku. Biskupem został w 1549 r., a wcześniej, od 1537 r., był koadiutorem przemyskim. А. Добрянській, *Історія*, ч. 1, с. 46–60; Л. Соневицький, *Український*, с. 97.

¹²⁵ АРР, АВГК, sygn. 60D.

W zarzutach wysuwanych wobec Brylińskiego widoczna była troska prawosławnej szlachty o kondycję pogrążonej w upadku Cerkwi. Społeczność świecka stawiała się w tym przypadku obrońcą Kościoła prawosławnego przed powołaniem na katedrę biskupią — w ich przekonaniu — osoby niegodnej, która zamiast wyprowadzić Cerkiew z kryzysu¹²⁶ mogła jedynie wydłużyć listę trapiących ją nieszczęść. Wśród wad Brylińskiego autorzy protestu dostrzegali nie tylko jego niską pozycję stanową, ale przede wszystkim niedostateczne przygotowanie do pełnienia funkcji biskupa, w tym brak wiedzy teologicznej. Nie bez znaczenia były też powiązania tywuna Brylińskiego z jego panem, słynącym z krewkiego charakteru starostą przemyskim¹²⁷, zagrażające uwikłaniem Cerkwi w zależność od władzy świeckiej oraz zaobserwowaną już utratą dóbr należących do uposażenia władcy przemyskiego.

Pomimo wagi przytoczonej argumentacji ostrzeżenia te i protesty okazały się nieskuteczne. Wkrótce po śmierci biskupa Radyłowskiego w połowie 1586 r., nowym władką przemyskim i samborskim został Stečko Bryliński. Po święceniach przyjął imię duchowne Arseniusz (Arsenij). Na obecnym etapie badań nie udało się ustalić miejsca ani daty przyjęcia przez niego chirotonii biskupiej.

Opisane wątpliwości zgłaszane pod adresem kandydatury Brylińskiego na biskupa wymagają komentarza. Skoro jego postać była tak kontrowersyjna, to dlaczego bogobojny biskup Radyłowski rekomendował go królowi na swego następcę? Pytanie takie zadał już Antoni Dobriański¹²⁸, ale nie znając tych motywów, pozostawił je bez odpowiedzi. Wydaje się, że Radyłowski chciał, aby jego następcą nie była osoba świecka, ale świąszczennik spełniający kryteria przepisów kanonicznych. Takim kandydatem był zaś Bryliński, który był popem zachowującym celibat. Wyłowione w źródłach określenie „religiosus” (27 VIII 1584 r.)¹²⁹ odnoszące się zwykle do popa, w tym przypadku może sugerować, że po nominacji na koadiutora Bryliński przygotowując się do chirotonii biskupiej, udał się do monasteru bazylińskiego, w którym został postrzyżony na mnicha reguły św. Bazylego. Rozwiązanie tej kwestii będzie jednak możliwe dopiero po dalszych badaniach źródłowych.

Inną sprawą jest, że być może w liście prawosławnej szlachty do metropolity znalazły oddźwięk elementy nieznaney nam bliżej rywalizacji o katedrę przemyską, w której z jednej strony kandydaturę Brylińskiego popierał mający wpływy na dworze królewskim starosta przemyski J.T. Drohojowski¹³⁰, apel zaś do me-

¹²⁶ O kryzysie Kościoła prawosławnego i próbach jego zreformowania, zob. B.A. Gudziak, *Kryzys i reforma*, passim; A. Gil, I. Skoczylas, *Kościół Wschodnie w państwie polsko-litewskim w procesie przemian i adaptacji. Metropolia kijowska w latach 1458–1795*, Lublin-Lwów 2014, s. 108–114.

¹²⁷ Drohojowski był skonfliktowany z okoliczną szlachtą często dochodząc swych racji nie tylko prawem, ale i przemocą. J. Drohojowski, *Kronika Drohojowskich. Na podstawie badań archiwalnych*, cz. 1, Kraków 1904, s. 51–76; W. Łoziński, *Prawem i lewem*, s. 427–428, 430–432; K. Lepszy, *Drohojowski Jan Tomasz*, s. 382–385.

¹²⁸ А. Добрянскій, *Исторія*, ч. 1, с. 63.

¹²⁹ ЦДАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 300, с. 1115.

¹³⁰ Drohojowski oddał wiele zasług w służbie politycznej i dyplomatycznej króla Stefana Batorego, dzięki któremu w 1578 r. został nagrodzony dochodowym starostwem przemyskim. W 1578 r. przez pięć dni gościł króla w Przemyślu. W tym czasie był też stronnikiem kanclerza Jana Zamojskiego. K. Lepszy, *Drohojowski Jan Tomasz*, s. 383.

tropolity przeciwko Brylińskiemu wystosowała część szlachty będąca w opozycji do skonfliktowanego z nią Drohojowskiego¹³¹. Bez wątpienia jednak na opinie o Brylińskim położył się cieniem jego status społeczny oraz lekceważenie związane z pełnioną ciągle funkcją tywuna¹³² i związanym z nią uzależnieniem od starosty przemyskiego.

Trudno przytoczyć pozytywne przykłady działalności biskupa Brylińskiego¹³³. Wprawdzie władyka ten wspólnie z kryłozanami katedralnymi kontynuował dawne spory i procesy wszczęte jeszcze przez jego poprzednika, usiłując bronić praw do posiadłości władczych i katedralnych w Wilczu i Mościskach na przedmieściu Przemyśla (1586)¹³⁴, domu Pyzowskiego należącego do szpitala ruskiego w Przemyślu (1590)¹³⁵, dóbr Czartoria we wsi Wielunice (1589)¹³⁶, prowadził spory graniczne z sąsiadami dóbr biskupich w Walawie i innych miejscowościach¹³⁷, a także odpierał dawne roszczenia władz miejskich Przemyśla domagających się opłacania czynszów od ogrodów podmiejskich użytkowanych przez władykę (1590)¹³⁸, starania te nie były jednak podejmowane z jego inicjatywy ani też nie przynosiły większych efektów, były bowiem prowadzone jeszcze przez jego następcę¹³⁹. Podobnie było z długoletnim procesem o zabójstwo Marka Hermanowskiego, który zginął w wyniku strzelaniny w Dusowcach, co było epizodem sporu biskupa Radyłowskiego z Konstantym Korniaktem o granice Walawy¹⁴⁰. Do długotrwałych konfliktów należały też roszczenia Kościoła katolickiego do pobierania danin od ludności prawosławnej, co zresztą było jednym z głównych powodów sporów Kościoła ze szlachtą. W takim kontekście umieścić należy więc proces wytoczony Brylińskiemu przez mansjonarzy katolickiej katedry przemyskiej domagających się pobierania mesznego od Rusinów mieszkających w należącej do władyki wsi Walawa¹⁴¹.

Za rządów Brylińskiego wszczęto również nowe sprawy. Należała do nich obrona Andrzeja młynarza, poddanego ze wsi władczyej Wielunice, skrzywdzonego w 1590 r. przez innego młynarza — Iwana z sąsiedniego Miżyńca, poddanego Abrahama Herburta z Felsztyna¹⁴². Władyka procesował się też z drobną przemyską szlachtą prawosławną (Illickimi, Manasterskimi, Radyłowskimi i Lityńskimi)¹⁴³.

¹³¹ Leonid Sonewicki uważał, że Bryliński otrzymał nominację królewską na biskupa dzięki protekcji Drohojowskiego. Л. Соневицький, *Український*, с. 62–63.

¹³² Z kniaziostwa i popostwa w Brylińcach biskup Arseniusz zrezygnował dopiero w 1588 r.

¹³³ Była już mowa o błędnie przypisywanej Brylińskiemu zasłudze ozdobienia malowidłami cerkwi w Św. Spasie, zob. А. Добрянській, *Історія*, ч. 1, с. 60–61; Л. Соневицький, *Український*, с. 64.

¹³⁴ APP, ABGK, Supplement, sygn. 46, s. 384.

¹³⁵ ЦДІАА, ф. 13, оп. 1, спр. 306, с. 553–554.

¹³⁶ APP, ABGK, Supplement, sygn. 46, s. 412–413.

¹³⁷ ЦДІАА, ф. 14, оп. 1, спр. 289, с. 305–306; спр. 290, с. 272–273, 607–609.

¹³⁸ APP, AmP, sygn. 678, s. 37; sygn. 956, s. 20.

¹³⁹ Przykładem jest proces z Andrzejem Fredrą z Pleszowic o łąki Czartoria we wsi Wielunice, zapoczątkowany przez biskupa Radyłowskiego, a kontynuowany przez Brylińskiego i Kopysteńskiego do 1593 r. APP, ABGK, Supplement, sygn. 46, s. 428–432, 434–436, 446–448.

¹⁴⁰ ЦДІАА, ф. 13, оп. 1, спр. 304, с. 140; спр. 307, с. 1413–1415; ф. 14, оп. 1, спр. 289, с. 485–486, 491–494.

¹⁴¹ ЦДІАА, ф. 14, оп. 1, спр. 289, с. 1079–1086.

¹⁴² ЦДІАА, ф. 13, оп. 1, спр. 306, с. 552–553, 576–577; ф. 14, оп. 1, спр. 289, с. 631–632.

¹⁴³ ЦДІАА, ф. 13, оп. 1, спр. 305, с. 872–873.

Do poważniejszych spraw należał konflikt biskupa Arseniusza Brylińskiego z Maciejem Słostowskim, burgrabią zamku samborskiego i Piotrem Słostowskim, ekonomem starostwa samborskiego, którzy w 1587 r. zagarnęli pastwisko Dubno i zoralali okoliczne pola pod Starym Samborem, należące do monasterów Św. Spasa i św. Onufrego¹⁴⁴. Obrony uposażenia władcyctwa przemyskiego dotyczyło też unieważnienie w 1588 r. przez biskupa Brylińskiego i kryłoszan katedralnych kontraktu na arenę wsi Stramszewice zawartego z Adamem Wierzbietą Mileckim¹⁴⁵. Natomiast do spraw z zakresu obrony swobody wyznaniowej prawosławnych Rusinów należała protestacja władcyki Brylińskiego i kryłoszan przemyskich złożona w 1587 r. przeciwko Pawłowi Skomorowskiemu, podstaroście i arendarzowi drohobyckiemu, który „w poniedziałek wielkanocny ruski” zamknął cerkwie w Drohobyczu, uniemożliwiając wiernym uczestnictwo w nabożeństwach wielkanocnych obchodzonych według kalendarza juliańskiego (starego stylu). W tym kontekście warto dodać, że w skardze tej powołano się na naruszenie wolności wyznaniowej zagwarantowanej prawosławnym w akcie konfederacji warszawskiej¹⁴⁶.

Do przykrych spraw dotyczących postawy Brylińskiego wobec jego poprzednika zaliczyć trzeba proces, jaki nowemu władcyce wytoczyli bratankowie i spadkobiercy biskupa Antoniego Radyłowskiego oskarżający jego następcę o zagarnięcie rzeczy ruchomych i pieniędzy pozostawionych przez zmarłego¹⁴⁷. Tu trzeba dodać, że zjawisko przywłaszczania majątku po śmierci biskupa było od dawna problemem występującym w Cerkwi prawosławnej¹⁴⁸. Ponadto Bryliński dokonywał różnorodnych transakcji pieniężnych¹⁴⁹ oraz procesował się w drobnych sprawach prywatnych¹⁵⁰, w których często jego pełnomocnikiem był

¹⁴⁴ Proces toczył się w latach 1587–1590. W tym czasie Słostowscy wyrządzali władcyce i jego służom liczne szkody. ЦДИАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 303, с. 295–296, 308–309, 428–430; спр. 304, с. 439–440; ф. 14, оп. 1, спр. 289, с. 1065–1079; APP, ABGK, Supplement, sygn. 46, s. 404, 406–407, 415–419, 421–422, 424–426.

¹⁴⁵ ЦДИАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 304, с. 801–802, 806.

¹⁴⁶ ЦДИАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 303, с. 311–312.

¹⁴⁷ Sam biskup Bryliński odpierał te zarzuty, uznając je za nieuzasadnione. Proces trwał jeszcze po jego śmierci. W 1591 r. Radyłowscy, szacujący swe roszczenia na 20 tys. grzywien, dochodzili swych praw już wobec spadkobierców Arseniusza Brylińskiego, którymi byli jego bracia Fedko i Waško Brylińscy. ЦДИАЛ, ф. 14, оп. 1, спр. 289, с. 871–873; спр. 290, с. 136–138, 709–711.

¹⁴⁸ Jeszcze w 1518 r. król Zygmunt I nakazał, aby za każdym razem po śmierci władcyki przemyskiego wszystkie rzeczy ruchome znajdujące się w jego dworze i w katedrze zostały komisyjnie spisane i opieczętowane. Zabezpieczony tak majątek miał pozostawać w dyspozycji monarchy do czasu przekazania go nowemu biskupowi. Zalecenia te król powtórzył w 1532 r. APP, ABGK, sygn. 12D; AGAD, MK, sygn. 30, k. 250–250v; sygn. 46, k. 129v; *Corpus Iuris Polonici*, ed. O. Balzer, Cracoviae 1906, vol. 3, nr 201, s. 369; MRPS, pars 4, vol. 1, s. 358, nr 6135; J. Pocię, *Zbiór wiadomości historycznych i aktów dotyczących dziesięciu kościelnych na Rusi, powagą metryk królewskich koronnych i litewskich, tudzież dekretów roty rzymskiej, zbioru praw Volumina Legum zwanych i innych wiarogodnych dokumentów wsparty, rozwiązaniem niektórych w tym przedmiocie zarzutów objaśniony i chronologicznie ułożony*, Warszawa 1845, s. 13; A. Добрянскій, *Исторія*, ч. 1, с. 34, 36–37, 39, 42.

¹⁴⁹ ЦДИАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 305, с. 624–626.

¹⁵⁰ W 1587 r. protestację przeciwko biskupowi Brylińskiemu złożył Remigian Ilnicki domagający się zwrotu 50 złp, a w marcu 1590 r. proces wytoczyli władcyce spadkobiercy Filipa Ilnickiego. ЦДИАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 303, с. 535; спр. 306, с. 566.

Aleksander Kopysteński¹⁵¹ trudniący się reprezentowaniem różnych osób przed sądami. Później był on plenipotentem w sprawach sądowych swego brata, biskupa Michała Kopysteńskiego¹⁵².

Bryliński objął rządy w diecezji po wybitnym poprzedniku — Antonim Radyłowskim, za którego czasów zaszło wiele pozytywnych zmian w eparchii przemyskiej¹⁵³. Radyłowski należy do grona najwybitniejszych władcyków przemyskich. Położył ogromne zasługi dla rozwoju eparchii przemyskiej, które można rozpatrywać w kontekście reformy Kościoła prawosławnego. Niestety przemiany te nie były kontynuowane. Za rządów jego następcy, biskupa Arseniusza Brylińskiego, nastąpił regres, w którego wyniku doszło do utraty części dóbr władcyństwa przemyskiego. Straty te były tak dotkliwe, że następca Brylińskiego biskup Michał Kopysteński jako jeden z głównych celów na początku rządów postawił sobie odzyskanie dóbr władczych utraconych przez poprzednika¹⁵⁴.

A zatem do najważniejszych zaniedbań Brylińskiego należał brak troski o zachowanie uposażenia władcyństwa przemyskiego, bowiem utrata dóbr biskupich największe rozmiary przybrała właśnie za jego rządów. W 1589 r. do władcyki przemyskiego należało już zaledwie pięć wsi i kilka dworzysk położonych w trzech innych miejscowościach, co stanowiło niewielką część majątków, jakimi rozporządzali wcześniejsi biskupi przemyscy¹⁵⁵. Przegląd źródeł archiwalnych pozwala na stwierdzenie, że zarzuty kierowane pod adresem biskupa Brylińskiego o uzależnienie od starosty Drohojowskiego, który czerpał korzyści z dóbr należących do władcyństwa przemyskiego, nie były bezpodstawne. Przykładem rozdawnictwa dóbr władczych było oddanie przez biskupa Brylińskiego władczyej wsi Walawa w dożywotnie użytkowanie Janowi Brześciańskiemu i jego żonie Katarzynie z Brzezin. Jedną ze stron tej umowy, zawartej 16 II 1589 r., był protektor Brylińskiego — starosta przemyski J.T. Drohojowski. Przeprowadzoną w taki sposób transakcję zatwierdził król Zygmunt III poinformowany, jakoby wieś ta w dużej części była opustoszała i zaniedbana. Brześciańscy mieli zadbać o te dobra, w zamian za co zostali zobowiązani do opłacania rocznego czynszu 100 złp¹⁵⁶. Argumentacja ta wydaje się wątpliwa, Walawa należała bowiem do najstarszych i najważniejszych dóbr władcyków przemyskich, o czym świadczył fakt, że we wsi tej znajdowała się jedna z rezydencji biskupich. O odzyskanie Walawy z rąk Brześciańskich procesował się później biskup Michał Kopysteński, który odzyskał ją dopiero w 1595 r.¹⁵⁷ Przykład wydzierżawienia Walawy nie

¹⁵¹ ЦДІАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 304, с. 220–221, 1482–1484; спр. 308, с. 437а–437б.

¹⁵² ЦДІАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 312, с. 496.

¹⁵³ А. Добрянській, *Історія*, ч. 1, с. 46–60; А. Соневицький, *Український*, с. 97.

¹⁵⁴ AGAD, MK, sygn. 136, k. 132–132v.

¹⁵⁵ *Źródła dziejowe*, t. 18, cz. 1: A. Jabłonowski, *Polska XVI wieku*, t. 7, cz. 1, s. 2, 24, 27, 33; А. Соневицький, *Український*, s. 70; L. Bieńkowski, *Organizacja*, s. 803; por. J. Krochmal, F. Kiryk, *Stosunki wyznaniowe (1375–1500)* [w:] *Dzieje Przemysła*, t. 2: (1340–1772), cz. 1: *U schyłku średniowiecza*, red. F. Kiryk, Przemysł 2003, s. 190–191.

¹⁵⁶ AGAD, MK, sygn. 133, k. 401–402; *Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa*, t. 2: *Księga wpisów kanclerza Jana Zamoyskiego z lat 1587–1595*, oprac. A. Kot, W. Krawczuk, M. Kulecki, A. Sokół, G. Spyrka, Kraków 2001, s. 95, nr 187.

¹⁵⁷ ЦДІАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 307, с. 443–444, 886–887; спр. 308, с. 540–541, 1285–1286, 1523–1525, 1547–1550, 1558–1559; спр. 311, с. 849; APP, АВГК, Supplement, sygn. 46, s. 439–441, 451–453, 455–463; А. Добрянській, *Історія*, ч. 2, с. 1–2; Л. Тимошенко,

był odosobniony, w podobny sposób w ręce świeckich arendarzy oddano też wieś Stramszewice, ale kontrakt ten — jak wspomniano — udało się unieważnić, zapewne pod naciskiem kryłozan katedralnych.

Wydaje się, że biskup Bryliński nie wykazywał należytej troski o podniesienie stanu moralnego i dyscypliny duchowieństwa prawosławnego w eparchii przemyskiej. Nie oznacza to oczywiście, że stan ten radykalnie pogorszył się za czasów tego władcy, trwał już bowiem wcześniej i utrzymywał się również w okresie późniejszym, biskup Bryliński nie podjął jednak żadnych środków w celu jego poprawy. W tym czasie duchowni prawosławni, zwłaszcza wiejscy świąszczeni, w większości przypadków mieli słabe przygotowanie do pełnienia posługi duszpasterskiej i sakramentalnej, do czego dochodził często ich naganny stan moralny. Sytuacja ta mogła prowadzić do utraty cerkwi parafialnych i konwersji części ludności prawosławnej na katolicyzm, zwłaszcza jeśli katolicyzację Rusinów wspierali właściciele miasteczek i wsi, mający uprawnienia kitorskie i korzystający z legalnych środków prawnych polegających na wykupie popostw, co w odniesieniu do zagadnień wyznaniowych mieściło się w ramach zasady *cuius regio, eius religio*. Do znanych wydarzeń związanych z przejmowaniem cerkwi i ich zamianą na kościoły katolickie doszło wówczas w eparchii przemyskiej w dobrach należących do Katarzyny Wapowskiej i Jana Łączyńskiego.

Kierując się troską o zbawienie dusz swych katolickich i prawosławnych poddanych Wapowska wykupiła 6 popostw w kluczu dynowskim, a następnie, korzystając z pomocy jezuitów jarosławskich i władz kościelnych, przekształciła tamtejsze cerkwie w świątynie katolickie. Jej działania były reakcją na kontakty włościan katolickich z prawosławnymi sąsiadami, prowadzące do rutenizacji i przechodzenia na prawosławie, co w przekonaniu Wapowskiej narażało ich, podobnie jak pozostających w schizmie Rusinów, na utratę zbawienia, a jednocześnie pomniejszało wpływy i dochody kościoła parafialnego. Winą za te konwersje obarczała prawosławnych popów wywierających „zgubny wpływ” na poddanych¹⁵⁸. Ingerencję w sferę wyznaniową poddanych prowadziła zgodnie z zasadą *cuius regio, eius religio*, która — według Wapowskiej — wynikała z woli Bożej¹⁵⁹.

Plan przejmowania cerkwi zaczęła realizować w 1580 r., zamykając wznieścioną bez pozwolenia cerkiew w Przedmieściu Dynowskim. Dwa lata później w swe zamierzenia wtajemniczyła nuncjusza Alberta Bolognetiego, prosząc o ich akceptację. Wizja rozszerzenia wpływów Kościoła katolickiego na kilka parafii prawosławnych spotkała się z życzliwym przyjęciem w Stolicy Apostolskiej, o czym rychło nuncjusz zawiadomił Wapowską. Bolognetti z zainteresowaniem

Перемишльський єпископ Михайло Копистенський (життя та діяльність), „Дрогобицький краєзнавчий збірник”, вип. 6, 2002, с. 185.

¹⁵⁸ P. Kałwa, *Działalność kościelna Katarzyny Wapowskiej w ziemi sanockiej* [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Władysława Abrahama*, t. 2, Lwów 1931, s. 353–354, 356–357; por. J. Roguła, *Katarzyna Wapowska — wielka dobrodziejka Kościoła na ziemi dynowskiej w XVI wieku* [w:] *Problemy ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego Pogórza Dynowskiego w aspekcie zrównoważonego rozwoju turystyki*, red. J. Krupa, K. Szpara, Dynów 2019, s. 116–119.

¹⁵⁹ „z tej zwierzchności, którą nam nad poddanymi naszymi Pan Bóg dać raczył, winniśmy ich dusznego zbawienia raczej niżli pożytków doczesnych przestrzegać”. P. Kałwa, *Działalność*, s. 356.

śledził jej poczynania. W 1583 r. poprosił jezuitów z kolegium w Jarosławiu oraz katolickiego biskupa nominata przemyskiego Jana Borukowskiego o organizacyjne i duszpastersko-teologiczne wsparcie planów Wapowskiej. Ta z wdzięcznością przyjęła pomoc, biskupa Borukowskiego osobiście zapoznała zaś ze swymi planami goszcząc go w Dynowie¹⁶⁰. We wrześniu i październiku 1583 r. jezuita prowadzili ożywioną działalność misyjną wśród Rusinów klucza dynowskiego, doprowadzając do licznych konwersji na katolicyzm oraz zamiany trzech cerkwi (w Przedmieściu Dynowskim, Izdebkach i Hłudnie) na kościoły. Pozbawieni beneficjów popi zwrócili się o pomoc do władzy przemyskiego¹⁶¹, ten jednak nie okazał im wsparcia, zapewne obawiając się gniewnej reakcji Katarzyny Wapowskiej, która w swych dobrach dziedzicznych miała pełnię władzy nad poddanymi. Pozostawieni bez pomocy władzy popi z klucza dynowskiego zostali wezwani na debatę religijną z jezuitami jarosławski. Przedmiotem dysputy były trzy zagadnienia teologiczne. Dwa z nich dotyczyły spraw dogmatycznych, mianowicie powszechności łaski Bożej i dostępności zbawienia dla wszystkich wierzących oraz kar piekielnych dla niewierzących, trzecie zaś było osadzone w nurcie polemik religijnych i dotyczyło Rusinów „tkwiących w błędach i nieposłuszeństwie”. Tematyka ta była tendencyjnie dobrana, poruszała trudne kwestie dogmatyczne, a na dodatek stawiała tezę o błędach jednej ze stron dysputy. Jak było do przewidzenia, polemice tej nie sprostali wiejscy świąszczeni, którzy nie byli równorzędnymi partnerami do dyskusji z dobrze wykształconymi jezuitami. Na dodatek ci sami jezuita zostali wyznaczeni przez Wapowską na arbitrow oceniających stan wiedzy teologicznej duchownych innego wyznania. Sprawdzian wykazał jej bardzo niski poziom. Jezuita orzekli, że popi z klucza dynowskiego wykazują zaledwie powierzchowną znajomość dogmatów chrześcijańskich, a ich religijność przepełniona jest ludowymi zabobonami. Opinia ta utwierdziła Wapowską w słuszności kroków podjętych w myśl sugestii Stolicy Apostolskiej o przejęciu cerkwi w celu przekształcenia ich na kościoły katolickie. Po zakończeniu debaty trzej biorący w niej udział popi oświadczyli, że zostali przekonani przez argumenty strony katolickiej, w związku z czym wyrazili skruchę i gotowość zmiany wyznania na katolickie. Wydaje się, że na ich decyzje wpłynęły nie tyle argumenty polemiczne, ile utrata popostw, przede wszystkim zaś zależność od swej pani — Katarzyny Wapowskiej. Poczucie to było zresztą obustronne, sama Wapowska uważała bowiem świąszczeników z cerkwi znajdujących się w jej dobrach za swych poddanych¹⁶².

¹⁶⁰ *Monumenta Poloniae Vaticana* (dalej: MPV), t. 5, *Series Nuntiaturae Polonae*, pars 1: *Alberti Bolognetti nuntii apostolici in Polonia epistolarum et actorum, 1581–1582*, ed. E. Kuntze, C. Nanke, Cracoviae 1923–1933, N. 465, 490, 506, p. 540–541, 573, 602; t. 6, pars 2: *Alberti Bolognetti nuntii apostolici in Polonia epistolarum et actorum, a. 1583*, ed. E. Kuntze, Cracoviae 1938, N. 64, 121, 149, 151–152, 259, p. 116, 218, 276, 278–279, 459; *Monumenta Ucrainae Historica*, t. 1: (1075–1623), collegit A. Šeptyc'kyj, Romae 1964, nr 51, 60, s. 29, 42; P. Kałwa, *Działalność*, s. 315–316.

¹⁶¹ W liście do nuncjusza z 13 X 1583 r. opisującym te wydarzenia Benedykt Herbest nie wyjaśnił szczegółów tej sprawy. Prawosławnym biskupem przemyskim był wówczas Antoni Radyłowski, a jego koadiutor i administrator eparchii Stećko Bryliński — co wykazano wcześniej — po otrzymaniu nominacji w 1581 r. zniknął z otoczenia władzy i pojawił się w nim dopiero w 1584 r.

¹⁶² P. Kałwa, *Działalność*, s. 324, 357.

Zamiana cerkwi na kościoły połączona z konwersją popów i włościan była sukcesem jezuitów jarosławskich, o czym wkrótce zostali zawiadomieni nuncjusz i Stolica Apostolska¹⁶³. 10 II 1584 r. Benedykt Herbest poinformował nuncjusza o sukcesach katolicyzacji ludności prawosławnej z klucza dynowskiego. Pisał o porzuceniu prawosławia przez „27 dusz”, w tym prawosławnego popa, kniazia wsi wołoskiej, oraz córkę popa, a ponadto zaznaczył, że pod wpływem akcji misyjnej chęć przyjęcia katolicyzmu zadeklarowało kolejnych 40 prawosławnych¹⁶⁴. Ostatecznie w kluczu dynowskim pozyskano dla katolicyzmu w obrządku łacińskim około stu prawosławnych Rusinów¹⁶⁵. Na początku 1584 r. akcja przejmowania cerkwi została przerwana z powodu opuszczenia klucza dynowskiego przez Benedykta Herbesta. Na spowolnienie planów Wapowskiej wywarła też wpływ śmierć przychylnego jej biskupa Borukowskiego (13 IV 1584).

Na wydarzenia zachodzące w kluczu dynowskim biskup Bryliński zareagował z opóźnieniem. Dopiero 8 XII 1586 r. w grodzie przemyskim złożono protestację przeciwko przejściu przez Wapowską — już wówczas — sześciu cerkwi, wypędzeniu z nich popów, „dewastacji” świątyń, które zaczęto przystosowywać do liturgii katolickiej, a ponadto zajęciu cmentarzy przy tych cerkwiach, z których zaczęto usuwać groby pochowanych tam prawosławnych¹⁶⁶. Ze skargi tej wynika, że — oprócz przejętych wcześniej cerkwi w Przedmieściu Dynowskim, Izdebkach i Hłudnie — Wapowska wykupiła w tym czasie również popostwa we wsiach Bachórz, Łubna i Wara. Choć tamtejsze cerkwie zaczęto już przystosowywać do potrzeb kultu katolickiego, zmiany te musiały być usankcjonowane prawnie przez katolickiego biskupa przemyskiego. Przejmowanie cerkwi rozpoczęte przez Wapowską w 1580 r. zakończyło się w latach 1591–1593, za rządów katolickiego biskupa przemyskiego Wawrzyńca Goślickiego, który kanonicznie usankcjonował zmiany wyznaniowe w kluczu dynowskim włączając przejęte cerkwie, zamienione na kościoły parafialne bądź filialne, w strukturę katolickiej diecezji przemyskiej¹⁶⁷. W tym czasie władzą prawosławnym był już następca Arseniusza Brylińskiego — Michał Kopysteński. Również on, podobnie jak wcześniej Bryliński, złożył protestację przeciwko poczynaniom Wapowskiej, zaangażował w to jednak przedstawiciele metropolity kijowskiego¹⁶⁸. Protestacja była jedną z form prawnych zgłaszania sprzeciwu, sama w sobie nie spowodowała jednak żadnych skutków, bowiem, mimo że przejście świątyń było ingerencją w sferę swobody wyznaniowej jej poddanych, to jednak sam wykup popostw przez Wapowską był

¹⁶³ MPV, t. 6, pars 2, N. 346, 394, 399, p. 605–607, 694, 705–706.

¹⁶⁴ MPV, t. 7, *Series Nuntiatorum Polonae*, pars 3: *Alberti Bolognetti nuntii apostolici in Polonia epistolarum et actorum*, fasc. 1: m[ensibus] Jan.–Jun. 1584, ed. E. Kuntze, Kraków 1939–1948, N. 39, p. 50–51.

¹⁶⁵ P. Kałwa, *Działalność*, s. 351.

¹⁶⁶ ЦДИАЛ, ф. 13, оп. 1, спп. 302, с. 746–747.

¹⁶⁷ P. Kałwa, *Działalność*, s. 355–364; por. *Erekcja kościołów obrz. łac. w Izdebkach, Nozdruc, Wesoly, Warze, Łubnem, Harcie, Bahorzu z r. 1593*, „Przyjaciel Chrześcijańskiej Prawdy”, t. 3, 1835, z. 3, s. 120–126; z. 4, s. 104–109; M. Harasiewicz, *Annales*, p. 53–55; W. Sarna, *Dzieje diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego*, cz. 1: *Episkopat przemyski obrządku łacińskiego*, Przemyśl 1902, s. 208; M. Bendza, *Zarys dziejów*, s. 98–109.

¹⁶⁸ Woźny sądowy 3 XII 1591 r. złożył protestację w dworze Wapowskiej w Dynowie, a cztery dni później, 7 XII 1591 r. protestację wniesiono do ksiąg grodzkich sanockich. ЦДИАЛ, ф. 15, оп. 1, спп. 40, с. 900–901; P. Kałwa, *Działalność*, s. 322.

legalny¹⁶⁹. Właściciel miejscowości miał uprawnienia ktitorskie, z którymi związane było tak zwane prawo podawania. Polegało ono na wyznaczaniu popa do cerkwi, ale jej uposażenie, czyli popostwo podlegało obrotowi na zasadach zwykłych transakcji kupna-sprzedaży. Pop otrzymując popostwo nabywał prawo do jego użytkowania, dożywotniego lub dziedzicznego. Prawo to powszechnie obowiązywało na Rusi¹⁷⁰, a transakcje kupna-sprzedaży popostw były często zawierane w eparchii przemyskiej¹⁷¹. Z tego prawa skorzystała Wapowska wykupując popostwa, a wraz z nimi przejmując 6 cerkwi we wsiach klucza dynowskiego.

W podobny sposób prawosławne cerkwie w swych dobrach zamienił na kościoły pisarz grodzki krakowski Jan Łączyński, który w 1587 r. kupił wieś Bybło (Bybel) i Borszowice w ziemi przemyskiej. W 1591 r. razem z żoną, Anną Łyczko z Ryglic, ufundowali kościół we wsi Bybel. Z jego fundacją wiązał się obowiązek nadania uposażenia pozwalającego na utrzymanie świątyni i obsługującego ją plebana. Inicjatywa Łączyńskiego, podobnie jak Wapowskiej, była realizowana we współpracy z jezuitami z Jarosławia. W obu wsiach Łączyńskiego były cerkwie zapewniające opiekę duszpasterską i sakramentalną prawosławnym Rusinom. W swych poczynaniach Łączyński kierował się troską o zbawienie swych poddanych pogrążonych w „schizmatyckich” błędach, nieznanymi podstawowymi modlitw, przede wszystkim zaś, zaniedbywanych przez popów. Łączyński zamierzał zorganizować misje w celu nakłonienia poddanych do porzucenia prawosławia i przyjęcia katolicyzmu. Zadanie to powierzył jezuitom z kolegium jarosławskiego. Korzystając z uprawnień wynikających z zasady *cuius regio, eius religio* wykupił popostwo w Byble, przekazując katolickiemu plebanowi z nowo ufundowanego kościoła uposażenie cerkwi i daniny składane jej świąszczennikowi przez prawosławnych parafian. Przejętej cerkwi Łączyński nie poddał jednak latynizującej modernizacji, a w dodatku powstrzymał się od wykupu drugiego popostwa w Borszowicach, obawiając się, że zbyt gwałtowna katolicyzacja może doprowadzić do zbiegostwa prawosławnych włóścian¹⁷².

Komentując opisaną utratę parafii prawosławnych i konwersję części ludności prawosławnej na katolicyzm należy zaznaczyć, że odpowiedzialnością za te zaniedbania nie można obciążać jedynie Brylińskiego, bowiem działania katolicyzacyjne Wapowskiej w kluczu dynowskim trwały od 1580 do 1593 r., rozpoczęły się więc jeszcze w końcowym okresie rządów biskupa Radyłowskiego, a zakończyły na początku rządów władzy Kopysteńskiego. Podobnie było z reakcją na poczynania Łączyńskiego, który proces przejmowania cerkwi w swych dobrach zakończył już po śmierci Brylińskiego.

¹⁶⁹ „A iż popostwa mieli wykupne, aby się o krzywdy jakie na potem nie skarżyli, spłaciliśmy wszystko to, co ich było, z czego nas sami kwitowali”. P. Kałwa, *Działalność*, s. 357.

¹⁷⁰ I. Szaraniewicz, *Rzut oka na beneficjia Kościoła Ruskiego za czasów Rzeczypospolitej Polskiej pod względem historii, przede wszystkim o stosunku świeckiego duchowieństwa ruskiego w Galicji do ziemi w tym okresie*, Lwów 1875.

¹⁷¹ Kontrakty kupna-sprzedaży popostw z różnych miejscowości eparchii przemyskiej, zob. APP, ABGK, sygn. 54D (Załuż, 1575 r.), 59D (Polana, 1582 r.), 62D–63D (Tarnawa, 1588 r.), 64D (Olchowa, 1590 r.), 66D (Przedmieście Babickie, 1593 r.), 68D (Stuposiany, 1599 r.), 69D (Załuż, 1600 r.), 95D (Hłudno, 1648 r.)

¹⁷² ЦДИАЛ, ф. 13, оп. 1, с. 303, с. 109–114, 119–131, 134–135; P. Kałwa, *Działalność*, s. 316–319, 331.

Marginalną kwestią dotyczącą złego stanu moralnego duchowieństwa prawosławnego były pojedyncze przypadki przestępczej działalności niektórych popów¹⁷³. Również w odniesieniu do nich odpowiedzialnością za te nieprawidłowości w wyświęcaniu kandydatów na popów trudno obarczać wyłącznie biskupa Arseniusza Brylińskiego, podobne wykroczenia ze strony niewielkiej liczby popów miały przecież miejsce zarówno za czasów jego poprzednika jak też następcy¹⁷⁴.

Opisany zły stan duchowieństwa prawosławnego z czasów biskupa Brylińskiego należy więc umieścić w szerszym kontekście ogólnego kryzysu Cerkwi prawosławnej. Bez wątplenia jednak Brylińskiemu można zarzucić brak troski o stan duchowieństwa diecezjalnego (nie zlecił przeprowadzenia wizytacji), choć zarzut takich zaniedbań można postawić również innym władcykom. Do zaniedbań i zarzutów stawianych Brylińskiemu trzeba dodać jeszcze jego nieobecność na synodzie metropolitalnym w Brześciu odbytym 30 (20) VI 1590 r.¹⁷⁵ Wytłumaczeniem władcyki może być w tym przypadku zły stan jego zdrowia, Arseniusz Bryliński zmarł bowiem niespełna trzy miesiące później.

Niezależnie od tych uwag postać Arseniusza Brylińskiego trzeba sprowadzić do właściwych proporcji. Biskup ten w żadnym przejawie swej działalności nie dorównywał swemu wybitnemu poprzednikowi Antoniemu Radyłowskiemu, ale — jak każdy następca — był z nim porównywany, stając się „ofiara” tej konfrontacji. Opinie o Brylińskim są obciążone balastem słabych stron i miernych dokonań Brylińskiego wynikających z jego problemów związanych z niechęcią prawosławnej szlachty przemyskiej okazywaną z powodu jego uzależnienia od starosty i ciągle pamiętanej funkcji tywuna. Do tych negatywnych opinii doszły jeszcze oskarżenia o doprowadzenie do katastrofalnego stanu duchowieństwa prawosławnego. Pojawiły się one w 1591 r., wkrótce po śmierci biskupa Brylińskiego, po wizytacji namiestnictwa (dekanatu) gródeckiego przeprowadzonej na polecenie metropolity kijowskiego przez biskupa lwowskiego Gedeona Bałabana. Ten czynił wówczas starania o objęcie również eparchii przemyskiej, zapewne więc wyolbrzymił i tak żaloszny stan wizytowanej części diecezji przemyskiej, podkreślając jej upadek i sugerując pilną potrzebę oddania jej w administrację

¹⁷³ W wyniku przeprowadzonego w lipcu 1585 r. przesłuchania Piotra Feczysa z Olszanicy koło Leska ujawniono przestępstwa popełnione przez popa z Zahutyńia Hrycia Kurczaka (w innych zeznaniach był nazywany popowiczem). Miał on zabić Piotra, sługę pana Lesiowskiego, a ponadto dokonać licznych kradzieży, a mianowicie ukraść dwa woły w Morochowie, jałowkę w Olszanicy, kolejną jałowkę w Lesku i następną w Stróżach, a ponadto skórę w Olszanicy, 7 jagniąt w Postołowie i kolejnych 8 jagniąt w Bezmiechowie u tamtejszego popowicza (część kradzieży dokonał wspólnie ze świeckimi kompanami). Ofiarami kradzieży padali też popi, jak Iwanko, pop z Manasterca, któremu inny złodziej (osoba świecka) ukradł kocioł. *Regestr złoczyńców grodu sanockiego 1554–1638*, wyd. O. Balzer, Lwów 1891, nr 62, s. 105–106.

¹⁷⁴ Zapiski sądowe grodu sanockiego z lat 1554–1594 odnotowują przypadki popów trudniących się kradziejami, paserstwem a nawet udziałem w grupach rozbójniczych. Sporadycznie miały też miejsce napady występnych popów na cerkwie (wówczas inny pop stawał się ofiarą kradzieży). Zob. *Regestr złoczyńców*, nr 3–4, 6, 27, 29, 40, 68, 75, 83, s. 50, 52–54, 71–75, 86–87, 113–114, 118–120, 162–127; J. Krochmal, *Duchowieństwo unickie w eparchii przemysko-samborskiej w latach 1596–1609*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 20, 2013, s. 163.

¹⁷⁵ М. Димид, *Єпископ Київської Церкви*, с. 65.

sprawnego biskupa. Na podstawie przeprowadzonej wizytacji Bałaban skierował list pasterski do prawosławnego duchowieństwa namiestnictwa gródeckiego pisząc:

W tym powiecie gródeckim są wielkie awantury między świąszczennikami i słabość w prawie świętym spowodowana przez [...] pasterskie wasze niedbalstwo dzieje się. Naprzód posłuszeństwa należnego swemu pasterzowi biskupowi nie czynicie, na synodach nie bywacie, świętości mira [krzyżma] świętego dla chrzczenia dzieci nie odnawiacie, o prawo święte nie dbacie, bezprawne śluby, mieszanie krwi, swaty, kumostwa dopuszczacie i błogosławicie, uprowadzone dziewczki wieńczycie [małżeństwem], prawowite małżeństwa rozwiązujecie, przez co wszelkie bezprawia pomiędzy pospolitymi ludźmi dzięki waszym niedbalstwom namnożyły się. Tak pospolici ludzie rozpuścili się, że wielu mało zna Pana Boga, nie modlą się i nie wierzą, a bardziej zajmują się gusłami i czarami niż służbą Bogu [...]. Ale jeszcze większa i gorsza wina jest, że popi po śmierci swych żon utrzymują kochanki, co czynią bez wstydu i bojaźni Bożej, a inni ożeniwszy się powtórnie, śmia nakładać na siebie epitrachylion [stulę] i wykonywać obowiązki świąszczennika, chrzczyć dzieci i sprawować liturgię [tłum. — JK]¹⁷⁶.

Opis ten zapewne był nieodległy od prawdy, ale trzeba wziąć pod uwagę okoliczności jego powstania, a więc zabiegi znanego z różnorodnych intryg, a nawet fałszowania dokumentów, władcy Bałabana rywalizującego w tym czasie o uzyskanie biskupstwa przemyskiego ze spokrewnionym z Brylińskim Michałem Kopysteńskim.

Podczas swych krótkich rządów władcy Bryliński wiele energii poświęcił na podniesienie swej *dignitatis* w oczach szlacheckiej braci, przez co zaniedbywał obowiązki koadiutora i administratora diecezji. Z pewnością wywarło to wpływ na utratę sporej części dóbr należących do uposażenia władcyków przemyskich. To właśnie było głównym zarzutem kierowanym pod adresem Brylińskiego. Nie wiadomo jednak, na ile były to zaniedbania wynikające z lekceważenia tych spraw, na ile zaś brak zdolności do przeciwstawienia się agresywnej polityce szlacheckich sąsiadów stale dążących do powiększenia swych włości kosztem sąsiednich dóbr władczych. Z takimi problemami borykali się przecież również wcześniejsi biskupi i nie zawsze udawało im się wyjść z tych konfrontacji obronną ręką. Natomiast zerzenie przeciwnych uzdolnień Brylińskiego z nadzwyczaj sprawnymi rządami jego poprzednika powoduje powstanie wrażenia nieudolności Brylińskiego, a w konsekwencji generalnie negatywną jego ocenę. Bezspornie jednak opisując rządy biskupa Arseniusza Brylińskiego trzeba zgodzić się z ocenami historyków zarzucających mu utratę w tym krótkim okresie wielu dóbr należących do uposażenia władcyństwa przemysko-samborskiego¹⁷⁷. Jednak sprawiedliwa ocena biskupa Brylińskiego będzie mogła być dokonana dopiero po przeprowadzeniu szczegółowych badań biograficznych. Z pewnością już teraz można stwierdzić, że opinie o tym biskupie zawarte w literaturze historycznej są krzywdzące i wymagają weryfikacji. Wydano je bez znajomości podstawowych danych z jego życia, nawet tak istotnych jak to, że przed nominacją na koadiutora

¹⁷⁶ АЗР, т. 4, Санктпетербургъ 1851, № 29, с. 39–40; MCSL, т. 1, nr 177, p. 283–285; М. Грушевський, *Історія*, т. 5, с. 503.

¹⁷⁷ А. Соневицький, *Український*, s. 70; L. Bieńkowski, *Organizacja*, s. 803.

Bryliński był popem w Brylińcach. Na drogę kariery duchownej wkroczył więc na długo przed uzyskaniem nominacji na koadiutora przemyskiego.

Arseniusz Bryliński sprawował rzędy biskupie do września 1590 r.¹⁷⁸ Zmarł 13 IX 1590 r.¹⁷⁹ lub tuż przed tą datą¹⁸⁰, zapewne w dworze Starodub położonym za zamkiem przemyskim. Tam 23 I 1591 r. zgromadzili się kryłozanie katedralni w celu zabezpieczenia majątku pozostawionego przez władkę¹⁸¹. Latem 1591 r. przed sądem ziemskim przemyskim zjawili się liczni wierzyciele zmarłego domagając się zwrotu długów i uregulowania innych roszczeń od spadkobierców biskupa Arseniusza Brylińskiego, którymi byli jego bracia Fedko (Fedyna) i Waško Brylińscy¹⁸². Do sporów majątkowych doszło też między braćmi biskupa spierającymi się o ruchomości pozostawione przez władkę¹⁸³, a także między ich dalszą rodziną¹⁸⁴.

Po półrocznym wakacie po śmierci Arseniusza Brylińskiego nominację na kolejnego prawosławnego biskupa przemyskiego otrzymał jego krewny Michał Kopysteński¹⁸⁵. Okoliczność tak długiej zwłoki w udzieleniu mu nominacji królewskiej jest ważna z punktu widzenia ustalania przybliżonej daty śmierci jego poprzednika — Arseniusza Brylińskiego. Królewską nominację na władkę

¹⁷⁸ W literaturze nie są znane miejsce i data zgonu biskupa; podawano jedynie rok 1591 (bez daty dziennej); zob. A. Добрянській, *Исторія*, ч. 1, с. 60; J. Pelesz, *Geschichte*, Bd. 2, S. 115; A. Соневицький, *Український*, s. 97–98; Д. Блажейовський, *Ієрархія*, с. 198.

¹⁷⁹ Jeszcze 13 IX 1590 r. do dworu władki doręczono pozew, a relację o tym woźny sądowy wniósł do akt 15 IX 1590 r. APP, AmP, 956, s. 20.

¹⁸⁰ Z powodu śmierci władki („post mortem eiusdem Stephanum Briliński wladicam”), 13 IX 1590 r. przesunięto ustalony wcześniej termin procesu między Jerzym Hermanowskim a spadkobiercami biskupa, „szlachetnym” Waškiem i Fedyną Brylińskimi. ЦДІАА, ф. 13, оп. 1, спр. 307, с. 1414. Interesujące, że pozwy do władki Brylińskiego były kierowane nawet po jego śmierci. Procesy te były jednak wszczęte jeszcze za jego życia i powiązane z innymi roszczeniami wobec spadkobierców władków Radyłowskiego i Brylińskiego; zob. ЦДІАА, ф. 13, оп. 1, спр. 307, с. 1413–1414; APP, AmP, sygn. 678, s. 36–37 (relacja woźnego o próbie doręczenia pozwu).

¹⁸¹ ЦДІАА, ф. 13, оп. 1, спр. 307, с. 36. Więcej o ogrodzie zwanym Starodub mówią wzmianki z 1595 r. Dwór i ogród należały do Brylińskiego, a przylegający do nich staw rybny użytkował pop Iwan Nikoliński z pobliskiej cerkwi św. Mikołaja. ЦДІАА, ф. 13, оп. 1, спр. 311, с. 1415–1416, 1446.

¹⁸² ЦДІАА, ф. 14, оп. 1, спр. 290, с. 985–986, 1025, 1114–1115, 1125.

¹⁸³ Tamże, s. 1113–1114.

¹⁸⁴ Hryčko i Aleksander Kopysteńscy, po przejęciu praw od braci Dobrzańskich (w 1582 r. pomogli oni Stečkowi Brylińskiemu w udowodnieniu praw szlacheckich) zgłosili roszczenia o zwrot 500 zł należnych nieżyjącej już wówczas Nastazji, wdowie po Wašku Dobrzańskim, arendarzu miasteczka Sól. Swe roszczenia skierowali do Iwanka Brylińskiego, bratanka bezpotomnie zmarłego „nobilem Stephanum” Brylińskiego, jako posesora kniaziostwa i popostwa w Brylińcach, na których był zabezpieczony dług. ЦДІАА, ф. 14, оп. 1, спр. 290, с. 1119.

¹⁸⁵ Postać biskupa Kopysteńskiego ciągle oczekuje na swego biografę. Wiele błędów i luk informacyjnych zawiera biogram autorstwa Mariana Rechowicza, *Kopystyński (Kopysteński) Mateusz h. Leliwa, imię zakonne Michał* [w:] PSB, t. 14, s. 26–27. Próbę opracowania nowego biogramu władki podjął Leonid Tymoszenko, a jego badania uzupełnił Ihor Smutok. A. Тимошенко, *Перемишльський єпископ Михайло Копистенський*, с. 175–196; A. В. Тимошенко, *Життєпис та діяльність Перемишльського єпископа Михайла Копистинського*, „Київська старовина. Науковий історико-філологічний журнал”, 2003, № 1, с. 132–156; I. Смutoк, *Копистинські*, с. 53–54, 59–60.

przemyskiego „nobilis” Michał Kopysteński otrzymał w Warszawie 13 III 1591 r.¹⁸⁶ Odbierając ją złożył przysięgę, w której zobowiązał się do zachowania w całości dóbr władcy przemyskiego oraz odzyskania majątności utraconych przez poprzedników¹⁸⁷. W zobowiązaniu tym łatwo zauważyć chęć naprawienia strat, do których doszło za rządów władcy Brylińskiego, ale zapewne również tych, jakie uposażenie władcy mogło ponieść po jego śmierci podczas trwającego pół roku wakatu na katedrze przemyskiej.

Razem z nominacją dla Kopysteńskiego król Zygmunt III tego samego dnia, 13 III 1591 r., wydał jeszcze dwa dokumenty, które miały ułatwić biskupowi objęcie eparchii przemyskiej. W pierwszym zawiadomił poddanych z władcy przemyskiego i samborskiego, że po śmierci biskupa „Steczka” Brylińskiego „oboje to władcy” (przemyskie i samborskie) oddał Michałowi Kopysteńskiemu, nakazując, aby właśnie on, a nie inny pretendent¹⁸⁸, był uznawany za nowego biskupa, w związku z czym mają mu być posłuszni i oddawać wszelkie powinności i daniny należne władcy. Drugi dokument był adresowany do potomków „nieboszczyka wielobnego Steczka Brylińskiego władcy przemyskiego i samborskiego” oraz innych osób zgłaszających roszczenia do majątku po zmarłym biskupie. Zygmunt III informował ich, że po śmierci Brylińskiego władcy przemysko-samborskie „podaliśmy szlachetnemu Michałowi Kopysteńskiemu”. Nowy biskup miał objąć dobra i majątności należące do tego władcy, w związku z czym król rozkazał ich opuszczenie przez wszelkie osoby wówczas je zajmujące¹⁸⁹.

W przeciwieństwie do lekceważonego przez szlachtę Brylińskiego, w którym długo widziano jedynie tywuna starosty przemyskiego, jego następca cieszył się poparciem sporej części prawosławnej szlachty przemyskiej. Było tak mimo, że kondycja majątkowa biskupa nominata niewiele różniła się od jego sąsiadów. Podobnie jak oni Michał Kopysteński pochodził z drobnej szlachty zagrodowej. A zatem przeszkodą w akceptacji kandydata na władcy nie był jego mizerny stan majątkowy, ale pozycja w systemie stanowym. Spokrewniony z Brylińskim Kopysteński był posesjonatem, człowiekiem wolnym, nie podlegającym zwierzchności starosty, jak było w przypadku uzależnionego od niego Brylińskiego, tywuna

¹⁸⁶ W literaturze (А. Добрянский, *История*, ч. 2, с. 1; М. Bendza, *Православна diecezja*, s. 108; А. Тимошенко, *Перемишльський єпископ Михайло Копистенський*, с. 183) podawana jest inna data nominacji biskupiej Kopysteńskiego — 20 V 1591 r. Jest to błąd, ponieważ tego dnia król Zygmunt III wydał w Krakowie dokument zawiadamiający duchowieństwo i świeckich „ruskiego nabożeństwa ludzi”, że po śmierci „Stefana” Brylińskiego nowym władcą przemyskim i samborskim został Michał Kopysteński. Nie jest to zatem dokument nominacyjny, a jedynie polecenie uznania Kopysteńskiego za nowego biskupa. AGAD, MK, sygn. 136, k. 131v–132v; APP, ABGK, sygn. 65D; zob. П. Жукович, *Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией (до 1609 г.)*, С.-Петербург 1901, с. 112, А. Prochaska, *Z dziejów unii brzeskiej*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 10, 1896, s. 546.

¹⁸⁷ „Ja Michał Kopysteński władca, przysięgam [...] te dobra, które za przodków moich były od władcy przerzeczonego jakimkolwiek sposobem oddalone, wyważeł [wydobył] i do władcy przywrócił”. AGAD, MK, sygn. 136, k. 132–132v. Wyjaśnienie słowa „wyważyć”, zob. S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 6, Warszawa 1814, s. 533.

¹⁸⁸ Zastrzeżenie to można interpretować jako nakaz oddalający roszczenia do eparchii przemyskiej wysuwane przez biskupa lwowskiego Gedeona Bałabana.

¹⁸⁹ ЦДИАЛ, ф. 13, оп. 1, спр. 307, с. 444–447.

Drohojowskiego. Wolność, niezależność i posiadanie dóbr ziemskich były czynnikami tak istotnymi, że reputacji ubogich Kopysteńskich nie zaszkodziły nawet liczne przykłady koligacenia się z mieszczanami¹⁹⁰. W przypadku Michała Kopysteńskiego nie zachodziły też obawy o uzależnienie Cerkwi od władzy świeckiej (starosty) i utratę dóbr należących do władcy.

Podsumowanie

Prawosławny biskup przemyski Arseniusz Bryliński nie miał dotychczas rzetelnie opracowanego biogramu, a dotyczące go wzmianki w historiografii zawierały wiele luk chronologicznych i faktograficznych oraz błędów, w tym w datach objęcia rządów w eparchii przemyskiej oraz śmierci władcy. W artykule ukazano sylwetkę Brylińskiego w świetle nowych źródeł archiwalnych, co pośrednio umożliwia również nowe spojrzenie na dzieje eparchii przemyskiej za jego rządów. Udało się ustalić wiele nowych faktów z życia biskupa, postawiono też liczne postulaty badawcze wskazujące kierunek dalszych badań. Mimo to prezentowany biogram nadal zawiera sporo luk (dotyczących daty urodzenia, edukacji itp.), których wyjaśnienie będzie oczekiwało na swego badacza.

Bryliński urodził się około 1541 r. Imię chrzestne Stefan (Steczko, Stečko) otrzymał po swym ojcu, Steczku Brylińskim, będącym kniazem (sołtysem) i popem w Brylińcach. Była to wieś królewska w starostwie przemyskim osadzona na prawie wołoskim. Po podziale ojcowizny w 1564 r. Stečko otrzymał część kniaziostwa i popostwa w Brylińcach. Był popem bezzennym, zachowującym celibat, co może świadczyć o tym, że już w młodości przygotowywał się do objęcia godności biskupiej. Kolejną cezurą w jego życiu był rok 1581, w którym otrzymał nominację królewską na koadiutora i administratora eparchii przemyskiej. Wbrew twierdzeniom utrwalonym w historiografii, Bryliński nie objął wówczas rządów w diecezji przemyskiej, której biskupem nadal był Antoni Radyłowski. Na trzy lata Bryliński zniknął wówczas z otoczenia Radyłowskiego, zapewne poświęcając ten czas na przygotowanie do święceń biskupich. W otoczeniu Radyłowskiego pojawił się w 1584 r., a rządy w diecezji objął dopiero na przełomie 1585 i 1586 r. Zmarł we wrześniu 1590 r. (a nie w 1591 r., jak jest podawane w literaturze).

Na ocenie biskupa Brylińskiego ciąży uzależnienie od starosty przemyskiego J.T. Drohojowskiego. Konsekwencją tego była utrata wielu dóbr stanowiących uposażenie władcy przemyskich. Bryliński nie wykazywał dbałości o stan moralny duchowieństwa parafialnego. Obejmując rządy, napotkał silny opór niechętnie nastawionej do siebie części prawosławnej szlachty przemyskiej, lekceważącej go z powodu wątpliwego szlachectwa, przede wszystkim zaś z powodu uzależnienia od władzy świeckiej. Niechęć tę Bryliński szybko pokonał udowadniając swe szlachectwo. Objęcie godności biskupa podniosło też prestiż rodziny Brylińskich.

Rządy Arseniusza Brylińskiego przypadły na trudny okres. Diecezję objął po wybitnym biskupie Antonim Radyłowskim, przez co był oceniany przez pryzmat

¹⁹⁰ І. Смуток, *Копистинські*, с. 53, 56.

jego osiągnięć. Władzę w eparchii przemyskiej sprawował przez niespełna pięć lat, jednak nawet tak krótki okres wystarczył, by utracił wiele dóbr należących do biskupstwa. Bez wątplenia wina za te zaniedbania ciąży na Brylińskim. Na okres jego rządów przypada kryzys Kościoła prawosławnego w metropolii kijowskiej oraz liczne próby jego przewyciężenia, co spotykało się z coraz intensywniej podejmowanymi działaniami na rzecz zjednoczenia podzielonego Kościoła. W tym kontekście umieścić trzeba działania katolicyzacyjne Katarzyny Wapowskiej i Jana Łączyńskiego zakończone przejściem 7 parafii prawosławnych.

Sprawiedliwa ocena biskupa Brylińskiego będzie możliwa dopiero po przeprowadzeniu dalszych badań. Pomimo nowych ustaleń dotyczących jego życia i działalności, jego biogram jest bowiem nadal niepełny.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Główne Akt Dawnych, Metryka Koronna, sygn. 23, 30, 46, 57, 99, 107, 133, 136, 138, 145, 146.

Archiwum Państwowe w Przemyślu:

- Archiwum Biskupstwa Grekokatolickiego w Przemyślu, sygn. 12D, 54D, 55D, 58D, 59D, 60D, 62D–63D, 64D, 65D, 66D, 68D, 69D, 95D; Supplement, sygn. 46.
- Akta miasta Przemyśla, sygn. 507, 678, 956.

Центральний державний історичний архів України м. Львів:

- ф. 13, [Sąd grodzki przemyski], оп. 1, спр. 283, 289–290, 296–308, 311–312, 315–317, 319–326.
- ф. 14, [Sąd ziemski przemyski], оп. 1, спр. 14, 51, 289–290.
- ф. 15, [Sąd grodzki sanocki], оп. 1, спр. 40.

Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie, t. 13, 17, Lwów 1888, 1901.

Corpus Iuris Polonici, ed. O. Balzer, vol. 3, Cracoviae 1906.

Documenta unionis Berestensis eiusque auctorum (1590–1600), ed. A.G. Welykyj, Romae 1970.

Erekcycja kościołów obrz. łac. w Izdebkach, Nozdrzu, Wesoly, Warze, Lubnem, Harcie, Bahorzu z r. 1593, „Przyjaciel Chrześcijańskiej Prawdy”, t. 3, 1835, z. 3, s. 120–126; z. 4, s. 104–109.

Lustracja województwa ruskiego 1661–1665, cz. 1: *Ziemia przemyska i sanocka*, wyd. K. Arłamowski, W. Kaput, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970.

Matricularum Regni Poloniae summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur, ed. T. Wierzbowski, pars 4: *Sigismundi I regis tempora complectens (1507–1548)*, vol. 1: *Acta cancellariorum 1507–1548*, Varsoviae 1910; pars 5: *Sigismundi Augusti regis tempora complectens (1548–1572)*, vol. 1: *Acta cancellariorum (1548–1572)*, Varsoviae 1919.

Monumenta Confraternitatis Stauropigianae Leopoliensis, ed. W. Milkowicz, t. 1, Leopoli 1895.

Monumenta Poloniae Vaticana, t. 5, *Series Nuntiatorum Poloniae*, pars 1: *Alberti Bolognetti nuntii apostolici in Polonia epistolarum et actorum, 1581–1582*, ed. E. Kuntze, C. Nanke, Cracoviae 1923–1933; t. 6, pars 2: *Alberti Bolognetti nuntii*

- apostolici in Polonia epistolarum et actorum, a. 1583*, ed. E. Kuntze, Cracoviae 1938; t. 7, *Series Nuntiatorum Polonae*, pars 3: *Alberti Bolognetti nuntii apostolici in Polonia epistolarum et actorum*, fasc. 1: m[ensibus] Jan[uaris] — Jun[e] 1584, ed. E. Kuntze, Kraków 1939–1948.
- Monumenta Ucrainae Historica*, t. 1: (1075–1623), collegit A. Šeptyckij, Romae 1964.
- Ostatnie Stebelskiego prace*, wyd. W. Seredyński [w:] *Archiwum Komisji Historycznej*, t. 1, Kraków 1878 [seria: *Scriptores Rerum Polonicarum*, t. 4].
- Pociej J., *Zbiór wiadomości historycznych i aktów dotyczących dziesięcin kościelnych na Rusi, powagą metryk królewskich koronnych i litewskich, tudzież dekretów roty rzymskiej, zbioru praw Volumina Legum zwanych i innych wiarogodnych dokumentów wsparty, rozwiązaniem niektórych w tym przedmiocie zarzutów objaśniony i chronologicznie ułożony*, Warszawa 1845.
- Polska południowo-wschodnia w epoce nowożytnej. Źródła dziejowe*, t. 1, cz. 1: *Rejestr poborowy ziemi przemyskiej z 1628 roku*, wyd. Z. Budzyński, K. Przyboś, Przemyśl–Rzeszów 1997.
- Stebelski I., *Przydatek do Chronologii, to jest rzeczy te, które w poprzedzających dwóch tomach częstokroć się namieniały a przez obszerność swoją umieścić się wygodnie tamże nie mogły*, t. 3, wyd. II, Lwów 1867.
- Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa*, red. W. Krawczuk, t. 2: *Księga wpisów kanclerza Jana Zamoyskiego z lat 1587–1595*, oprac. A. Kot, W. Krawczuk, M. Kulecki, A. Sokół, G. Spyrka, Kraków 2001; t. 5: *Księga wpisów podkanclerzego Jana Tarnowskiego MK 136 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie 1591*, oprac. K. Chłapowski, Warszawa 2009.
- Regestr złoczyńców grodu sanockiego 1554–1638*, wyd. O. Balzer, Lwów 1891.
- Źródła dziejowe*, t. 18, cz. 1, A. Jabłonowski, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Ziemie ruskie. Ruś Czerwona*, t. 7, cz. 1, Warszawa 1902.
- Акты, относящиеся къ исторіи Западной Россіи, собранные и изданные Археологическою комиссією*, т. 2–4, Санктпетербургъ 1848–1851.
- Собори Львівської єпархії XVI–XVIII століть, упорядкування та історичний нарис* І. Скочиляс, Львів 2006.

Opracowania

- Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M., *Historia państwa i prawa polskiego*, wyd. IV, Warszawa 1985.
- Bendza M., *Prawosławna diecezja przemyska w latach 1596–1681. Studium historyczno-kanoniczne*, Warszawa 1982.
- Bendza M., *Zarys dziejów prawosławnej diecezji przemyskiej do unii brzeskiej*, „Rocznik Teologiczny [ChAT]”, t. 22, 1980, z. 2.
- Bieńkowski L., *Organizacja Kościoła Wschodniego w Polsce* [w:] *Kościół w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. 2: *Wiekі XVI–XVIII*, Kraków 1969.
- Boniecki A., *Herbarz polski*, cz. 1: *Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*, t. 2, Warszawa 1900.
- Chodynicki K., *Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska. Zarys historyczny 1370–1632*, Warszawa 1934.
- Dąbkowski P., *Prawo prywatne polskie*, t. 1, Lwów 1910.

- Drohojowski J., *Kronika Drohojowskich. Na podstawie badań archiwalnych*, cz. 1, Kraków 1904.
- Fastnacht A., *Osadnictwo ziemi sanockiej w latach 1340–1650*, Sanok 2007.
- Gil A., Skoczylas I., *Kościoty Wschodnie w państwie polsko-litewskim w procesie przemian i adaptacji. Metropolia kijowska w latach 1458–1795*, Lublin–Lwów 2014.
- Gliwa A., *Kraina upartych niepogód. Zniszczenia wojenne na obszarze ziemi przemyskiej w XVII wieku*, Przemyśl 2013.
- Gloger Z., *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. 1, Warszawa 1900.
- Gromnicki T., *Przemyskie biskupstwo obrządku wschodniego [w:] Encyklopedia kościelna podług teologicznej encyklopedji Wetzera i Weltego z licznemi jej dopełnieniami*, wyd. M. Nowodworski, t. 22, Warszawa 1898.
- Gudziak B.A., *Kryzys i reforma. Metropolia kijowska, patriarchat Konstantynopola i geneza unii brzeskiej*, tłum. H. Leskiw, A. Chrin, Lublin 2008.
- Harasiewicz M., *Annales Ecclesiae Ruthenae gratiam et communionem cum s. Sede Romana habentis, ritumque Graeco-Slavicum observantis, cum singulari respectu ad dioeceses ruthenas Leopoliensem, Premisliensem et Chelmensem*, Leopoli 1862.
- Janeczek A., *Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo belskie od schyłku XIV do początku XVII w.*, Wrocław 1991.
- Jawor G., *Osady prawa wołoskiego i ich mieszkańcy na Rusi Czerwonej w późnym średniowieczu*, Lublin 2004.
- Kałwa P., *Działalność kościelna Katarzyny Wapowskiej w ziemi sanockiej [w:] Księga pamiątkowa ku czci Władysława Abrahama*, t. 2, Lwów 1931.
- Kowalska H., *Kmita (Sobieński, Sobiński) Piotr z Wiśnicza [w:] Polski słownik biograficzny*, t. 13, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967–1968, s. 97–100.
- Krochmal J., *Duchowieństwo unickie w eparchii przemysko-samborskiej w latach 1596–1609*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 20, 2013.
- Krochmal J., Kiryk F., *Stosunki wyznaniowe (1375–1500) [w:] Dzieje Przemysła*, t. 2: (1340–1772), cz. 1: *U schyłku średniowiecza*, red. F. Kiryk, Przemyśl 2003.
- Lepszy K., *Drohojowski Jan Tomasz [w:] Polski słownik biograficzny*, t. 5, Kraków 1939–1946, s. 382–385.
- Linde S.B., *Słownik języka polskiego*, t. 6, Warszawa 1814.
- Łoziński W., *Prawem i lewem. Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku*, oprac. J. Tazbir, Warszawa 2005.
- Mironowicz A., *Kościół prawosławny w dziejach dawnej Rzeczypospolitej*, Białystok 2001.
- Mironowicz A., *Przywileje i nadania Cerkwi i możnym ruskim w Wielkim Księstwie Litewskim*, cz. 3: *Lata panowania Zygmunta Augusta*, Białystok 2020.
- Niesiecki K., *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. 1–2, Lipsk 1839–1846.
- Niesiecki K., *Herbarz polski*, cz. 1: *Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*, t. 2, Warszawa 1900.
- Niesiecki K., *Korona polska przy złotej wolności starożytnemi wszystkich katedr, prowincyi y rycerstwa kleynotami [...] ozdobiona, potomnym zaś wiekom na zaszczyt y nieśmiertelną sławę pamiętnych w tej ojczyźnie synów podana*, t. 1, Lwów 1728.

- Pelesz J., *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*, Bd. 2, Wien 1881.
- Prochaska A., *Z dziejów unii brzeskiej*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 10, 1896.
- Rechowicz M., *Kopystyński (Kopysteński) Mateusz h. Leliwa, imię zakonne Michał* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 14, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968–1969, s. 26–27.
- Rogula J., *Katarzyna Wapowska — wielka dobrodziejka Kościoła na ziemi dynowskiej w XVI wieku* [w:] *Problemy ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego Pogórza Dynowskiego w aspekcie zrównoważonego rozwoju turystyki*, red. J. Krupa, K. Szpara, Dynów 2019, s. 107–124.
- Sarna W., *Dzieje diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego*, cz. 1: *Episkopat przemyski obrządku łacińskiego*, Przemysł 1902.
- Stadnicki A., *O kniaztwach we wsiach wołoskich z poglądem na wójtostwa we wsiach na magdeburskiem prawie osadzonych*, Lwów 1853.
- Stadnicki A., *O wsiach tak zwanych wołoskich na północnym stoku Karpat*, Lwów 1848.
- Szaraniewicz I., *Rzut oka na beneficjya Kościoła Ruskiego za czasów Rzeczypospolitej Polskiej pod względem historii, przede wszystkim o stosunku świeckiego duchowieństwa ruskiego w Galicyi do ziemi w tym okresie*, Lwów 1875.
- Urzednicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka)*. Spisy, oprac. K. Przyboś, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987.
- Wyrostek L., *Ród Dragów-Sasów na Węgrzech i Rusi Halickiej*, Kraków 1932 [nadbitka z „Rocznika Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, t. 11, 1931/2].
- Блажейовський Д., *Ієрархія Київської Церкви (861–1996)*, Львів 1996.
- Грушевський М., *Історія України-Руси*, т. 5, Львів 1905; т. 6, Київ–Львів 1907.
- Димид М., *Єпископ Київської Церкви (1589–1891)*, Львів 2000.
- Добрянській А., *Історія єпископовъ трехъ соединенныхъ епархій, перемышльської, самборської и саноцької, отъ найдавнішихъ временъ до 1794 г.*, ч. 1–2, Львів 1893.
- Жукович П., *Сеймовая борьба православнаго западнорусскаго дворянства съ церковной унией (до 1609 г.)*, С.-Петербургъ 1901.
- Лисейко Я., *Процес інтеграції князів із сіл на волоському праві у шляхетську верству Сяноцької землі в XVI–XVII ст.*, „Дрогобицький краєзнавчий збірник”, Вип. 19–20, 2017, с. 198–209.
- Макарий [Михаил Петрович Булгаков], *История Русской Церкви*, Москва 1996, ч. 4: *Период разделения Русской Церкви на две митрополии. История западнорусской, или Литовской, митрополии (1458–1596)*, отдел 5, глава 3: *Борьба православия с протестантством и иезуитами и новые усиленные попытки к унии (1555–1589)*; https://azbyka.ru/otechnik/Makarij_Bulgakov/istorija-russkoj-tserkvi/4_4 [dostęp: 2021–06–13].
- Смуток І., *Копистинські у Перемишльській землі в XVI–XVIII ст. Генеалогічне дослідження*, „Генеалогічні записки”, [Львів] 2011, вип. 9 (нової серії 3), с. 52–68.
- Смуток І., *Походження Брилинських (у справі шляхетства Арсенія Брилинського, перемишльського владика, 1586–1591 рр.)*, „Генеалогічні записки”, [Львів] 2012, вип. 10 (нової серії 4), с. 1–4.

- Смуток І., *Руська шляхта Перемишльської землі (XIV–XVIII ст.). Історико-генеалогічне дослідження*, Київ 2017.
- Смуток І., *Руська шляхта Перемишльської землі (XIV–XVIII ст.). Історико-генеалогічне дослідження. Дисертація*, Київ 2018.
- Смуток І., *Руська шляхта Перемишльської землі (XIV–XVIII ст.). Родоводи*, т. 1, Львів 2019.
- Смуток І., *Руська шляхта у Перемишльському повіті (XV–XVII ст.). Географія землеволодіння*, „Дрогобицький краєзнавчий збірник”, Вип. 16, 2012, с. 88–102.
- Соневицький А., *Український Єпископат Перемиської і Холмської Єпархії в XV–XVI ст. Episcopatus ukrainus eparchiae peremysliensis et cholmensis saec. XV–XVI, Romae 1955.*
- Схиматіснь всего клира руского-католического Богом спасемоу Єпархїи Перемьшльської на годь оть рожд. Хр. 1879*, Перемишль 1879.
- Тимошенко Л. В., *Життєпис та діяльність Перемишльського єпископа Михайла Копистинського*, „Київська старовина. Науковий історико-філологічний журнал”, 2003, № 1, с. 132–156.
- Тимошенко Л., *Перемишльський єпископ Михайло Копистенський (життя та діяльність)*, „Дрогобицький краєзнавчий збірник”, вип. 6, 2002. с. 175–196.
- Шематизм гр. кат. духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської і Сяніцької на рік Божий 1930*, Перемишль 1930.

Jacek Krochmal, Arsenius Bryliński, Orthodox Bishop of Przemyśl (1586–1590)

Summary

No reliable biography of the Orthodox Bishop of Przemyśl Arsenius Bryliński has been published so far, and available historical references concerning him contained many chronological and factual gaps and dating errors. The article presents Bryliński's profile in the light of new archival sources. Many new facts of his life were established, and numerous research suggestions were made. Bryliński was born around 1541. He received his Christian name Stefan (Steczko, Stečko) after his father, a village leader and Orthodox pope in Brylińce — a royal village in the Przemyśl district, founded on Wallachian law. In 1564, Stečko Bryliński inherited a part of the village office and popedom in Brylińce from his father. Bryliński remained unmarried and observed celibacy, which may indicate that even in his youth he was preparing to assume the bishopric. In 1581, Bryliński received a royal nomination as coadjutor and administrator of the diocese of Przemyśl. However, he did not assume the office at that time, as he had disappeared from Radyłowski's entourage for three years while preparing for episcopal ordination. He reappeared at Radyłowski's side in 1584. Bryliński did not assume his responsibilities in the diocese until late 1585 or early 1586. He died in September 1590 (and not in 1591, as reported in the literature). Any assessment of Bryliński must be affected by his dependence on secular power of the starost of Przemyśl, Jan Tomasz Drohojowski. The consequence of this was losing some lands that had belonged to the Orthodox bishops of Przemyśl. Bryliński did not take much care of the moral state of the parish clergy. When he took over the reins of power, he encountered resistance from some of the Orthodox nobility of Przemyśl, who disrespected him because of his dubious nobility and his dependence on the starost of Przemyśl. Bryliński quickly overcame their animosity by proving that he was a noble. Becoming a bishop had also bolstered the prestige

of the Bryliński family. The rule of Arsenius Bryliński took place in a difficult period. He took over the diocese after an outstanding bishop Antoni Radyłowski, and because of that he was judged from the perspective of Radyłowski's accomplishments. He ruled the Diocese of Przemyśl for less than five years, but even this short period was enough for him to lose many properties belonging to the bishopric. During his reign there a crisis of the Orthodox Church in the Kiev metropolis emerged, along with intense attempts to overcome it, which was accompanied by vigorous efforts to unite the divided Church. The efforts at Catholicization by Katarzyna Wapowska and Jan Łączyński, which ended with the takeover of seven Orthodox parishes, should be placed in this context. A fair assessment of Bishop Bryliński can only be achieved after further research. Despite the new findings concerning his life, the Bishop's biography is still incomplete.

Słowa kluczowe: Arseniusz Bryliński, prawosławny biskup przemyski, prawosławna diecezja przemyska, Kościół prawosławny

Keywords: Arsenius Bryliński, Orthodox Bishop of Przemyśl, Orthodox diocese of Przemyśl, Orthodox Church